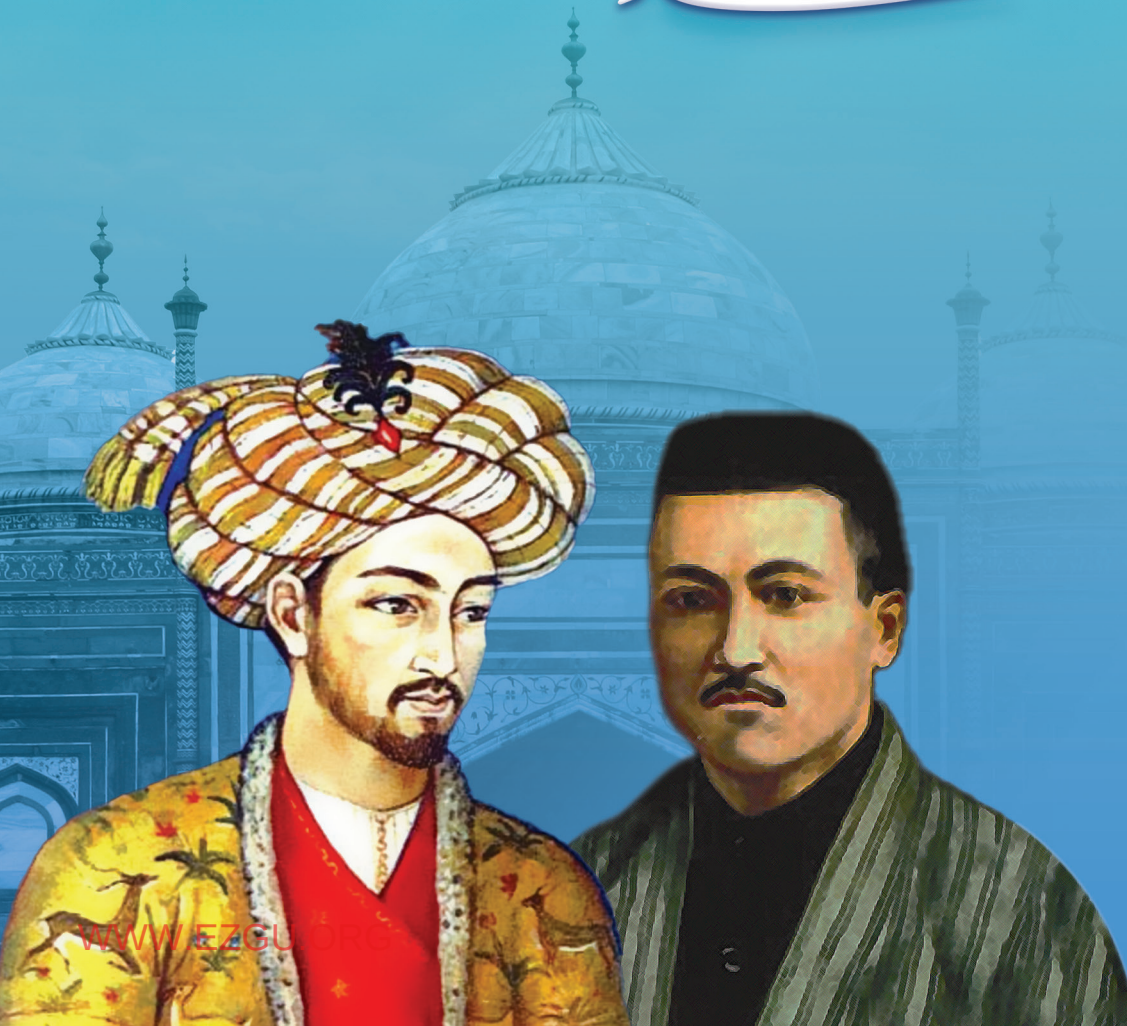

ایکے ہی پہاڑ پر ایکے ہی درخت

بہادر کریم

ایک کی دھا - ایک کی بی بیها

(بابر و قادري)

مؤلف: فیلالوژی فنلری دوکتوری، پروفیسور بهادر کریم

نشرگه تیارلاوچی: پوهنمل احسان الله قووانچ

۱۴۰۳ - کابل

کتاب بېلگيلری

- کتاب آتی: ایککی دها - ایککی بی بها
- مؤلف: فیلالوژی فنلری دوکتوری، پروفیسور بهادر کریم
- نشرگه تیارلاوچی: پوهنمل احسان الله قووانچ
- صفحه لرنی ترتیبگه سالووچی: محبوب الله توران
- باسمه خانه و ناشر: قدیمگی خراسان نشریاتی - کابل
- نشر بیلی: ۱۴۰۳ ه.ش.

• سان: ۱۰۰۰

ناشر منزلی: کارته چهار، تخنیکي و مسلکي تعلیمات انستیتوتی نینگ مقابلی، شاهزاده شهر توپلر سالونى نینگ یانی،

عروج مارکیت، قویی قبت، ۲ و ۳ دکان - کابل

تلیفون رقملىرى: ۰۷۹۹۴۷۶۲۷۱ - ۰۷۶۴۸۰۸۵۸۵ - ۰۷۸۸۸۰۸۵۸۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب حقیده فکرلریم

هر بیر کتابنینگ اؤلچمی کتته-کیچیک لیگیدن قطع نظر اؤز اؤرنیده اهمیتلی دیر. اوشبو کتاب هم کۆرینیشیگه کۆره جوده کیچیک، لېکن مضمون و محتوا جهتدن جوده کتته دیر. چونکی، ایکی جهانشمول شخصیت لریمیز عدالتلی شاه ظهیرالدین محمد بابر بیلن اؤزبک تیلیده بیرینچی بۆلیب تن آلینگن رومان یازووجیسی عبدالله قادری لریننگ بویوک تاریخی اثرلری: «بابرنامه» بیلن «اؤتگن کون» لر حقیده یازیلگن تدقیق-قیاسی اثر دیر.

اوشبو ارزشلی اثریننگ مؤلفی ادبیاتشناس عالم و فیلولوژی فنلری دوکتوری پروفیسور بهادر کریمنینگ اؤزی اېسه، کتابنینگ نامی گه قوییده گچه جوده اعلی تعریف بېره دی: «ایککی ده - ایککی بی بها»... مقواده اؤقینگینگیزدېک بو رسالمنینگ نامی. ایککی ده - بو ظهیرالدین محمد بابر و عبدالله قادری. ایککی بی بها اېسه، «بابرنامه» و «اؤتگن کونلر». حقیقتن هم، کتاب موضوعی گه ماس، کتاب اوچون جوده تؤولیق معنالی نام تنلنگن.

قدرلی اؤقووچیلر!

بیزگه معلوم کی، اؤزبک ممتاز ادبیاتی نینگ بیریک وکیل، شاعر، تاریخچی، جغرافیاشناس، دولت اربابی، استعدادلی سرکرده و بابری لر سلاله سی نینگ اساسچی سی میلادی ۱۴۸۳-ییلده توغیلیب، ۱۵۳۰-ییلی ۴۷

ياشيدە عالم دن اۆتەدى. ھمدە، يىڭى اۆزبېك ادبىياتى نىڭ اولكن نمايندەسى، شاعر، يازوۋچى، ترجمان و اۆزبېك رومانچى ليگى نىڭ اساسچى عبداللە قادرى اېسە، مىلادى ۱۸۹۴ - يىلدە توغىلىپ، ۱۹۳۸ - يىلى ۴۴ ياشيدە شەھىد اېتىلەدى. بابەر، مىلادى اۋن بېشىنچى و اۋن آلتىنچى عصرلەردە يىشب اۋتگن بۆلسە، قادرى يىگىرمنچى عصرەدە يىشب اۆتەدى، بو ايکكى عالم آرەسىدە تارىخى جەھتدن انچە مەسافەلەر بار، ليكن فکرى نەقطة نەزەردن اونچە ليک مەسافە بۆلمەگن اېکن. حضرت بابەر سىياسى و حربى ايشلارنى بىلەن بىر بۆلىشىگە قرەمسەن ممتاز ادبىياتىمىزگە تەلەلى يوقارى ارزشلى «بابەرنامە» اثرىنى يەرەتەپ، كېلەسى نەسلى اوچون اۋزىدن مىراث قالدیرەدى، بوگونگە قدر، اوشبو اثر دىنيا بويىچە تەن آلىنگەن تارىخى و واقىقى اثر سەنلەگەن. عىنەن، قادرى ھەم اېنگ يامان سىياسى پەيتلەردە وطن ايرىكىن ليگى اوچون كۈرەشەپ يۈرگەن پەيتلەرنى، سىياسى بىندش لىرگە قرەمسەن يىڭى اۆزبېك ادبىياتىگە تەڭىشلى جۈدە بېدەپ «اۋتگن كۈنلەر» رومانىنى يازىپ، يىڭى اولاد اوچون اۋزىدن يادگار قالدیرەدى. اوشبو اثر ھەم اۋز اۋرنىدە، اۋز زەمانىدەگى واقىقىلەرنى عەكس اېتتۈرۈۋچى تارىخى رومان سەفتىدە مەلت ارا تەن آلىنگەن اثر سەپلەنگەن.

نىگە اوشبو كەتابنى لاتىن الفبەسىدەن عرب الفبەسىگە اۋزگەرتىردىڭىز دېگەن، سۇراق جۈابىگە اۋتەسەم، بىرىنچى كۈرە، بو كەتاب نىڭ مۇلفى قدرلى استاد بەھادر كرىم حضرتلەرنى، «ايككى دەھە، ايکكى بېبە» نىڭ كىرەپلەن لاتىن گە يازىگەن بىر جەلدەنى مېنگە ساۋغە قىلدەپلەر، اشتىاق بىلەن اۋقەپ كۆرسەم، حەقىقتەن ھەم «بابەرنامە» بىلەن «اۋتگن كۈنلەر» نىڭ شەمەسى اېكەن. يەنى آدم، اوشبو كەتابنى اۋقىش بىلەن «بابەرنامە» بىلەن «اۋتگن كۈنلەر» ناملى كەتابلەرنى تۈلۈق اۋقىگەن دېكە

بۇلەدى. دقت بىلن اۋىلەسم، كىتاب مۇلفى جودە ماھىرىك بىلن بو اىككى اثرنى بىر-بىرى گە تقاسلەگن اېكن. بوندەى تارىخى اثرلارنىنگ عجابى ظرىفلىك بىلن قىاسلش هم كۇپ آدم لارنىنگ تصورى گە كېلمسلىگى ممكن. اوشبو نثرى اثرنى زمانوى عرب الفبا قاعدەلرىگە اۋزگىرتىرىپ نشوگە تىار قىلىشدىن مقصدىم، اۋزبېك تىلى و ادبىياتى ساحەسىدە فعالىت االىب بارەياتگن كىشىلرگە بو اثر بىر تارىخى، ادبى-قىاسى اثر صفتىدە اۋرنك بۇلىشى و اۋزبېك تىلى نثرچىلىك ساحەسىدە حصە قۇشىش دىر.

البته كى، اۋقوۋچىلرگە توشرنى بۇلىشى اوچون، متن اىچىدە يازووچى تامانىدىن كېلتىرىلگن روسچە سۆزلر و ادبى اتمەلر اېسە، امكان قدر معناسى بىلن اۋرتە قۇش تىرناق اىچىدە بېرىلىپ، هر بىت سۇنگىدە سۆزلرنىنگ لاتىنچە شكىلى هم كېلتىرىلگن. عىن حالده، متندەگى آيت بىرىكمەلرى قونت بىلن كۆرىلىپ تۇلىق آيتنىنگ متنى منبعى اساسىدە صفحەلر تگىدە كۆرسەتىلگن.

اوشبو كىتاب تىارلنىشى اوچون وقىتىنى اىه مگن، دقت بىلن اۋقىب چىققن و صفحەلرىنى ترتىبگە سالگن زحمتكش دۇستىم محبوب الله توران گە رحمت دېب، دوستانه و صىمىى مندارچىلىگىمنى بىلدىرەمن. همدە لاتىنچە متنىنى اۋقىشگە ياردەم بېرگن قدرلى دۇستلرىم سراج الدىن پنجىيوف و حسن الدىن عظمى جانوفلرگە هم كىتتە رحمت، مندارمن.

حرمت بىلن

پوهنمل احسان الله قووانچ

مذرحہ

- ایککی آغیز سۆز ۱
- «بابرنامہ» اوقی یاتگن آتہ بیک ۱
- «سۆز اوریندی، سۆزدن سۆز چیقدی» ۳
- شکل و شمایل توصیفی ۸
- آدیم و قدملر ۱۱
- جان قدری-عمر مضمونی ۱۴
- اعجاز مقامی ۲۰
- ایککی تیلچی ۲۴
- گل و چاغیر ۲۸
- زمان اولچاوی ۳۴
- کتاب- واسطہ ۳۶
- توگنچی ۳۹

ایک کی آغیز سؤز

(افغانستانلیک اؤقووچیلریم اوچون مخصوص)

محترم اؤقووچیم!

یخشی بیله سیز کی، کتاب لر کؤنگیل مژده لرینی اېلدن اېلگه، یورتدن یورتلرگه اېلتگووچی معرفت اېلچی لری دیر. دنیا ادبیاتی و ادبیاتشناس لیگی گه دایر برچه کتاب لرنی اؤقیدیم. اولرنینگ مؤلفلری مېنگه قردان، گؤیا آشنادېک، آغەینی دېک. حال بو کی، اولر بیلن آرەمیزنی ییللر اېمس، بلکی عصرلر اجرەتیب توریبدی. مېن اؤقیگن اؤشه کتابلرنی یازگن یازووچیلرنینگ اېلداش، یورتداش لری بیلن خوددی اولدن تنیش-بیلیشدېک گورونگلشگن پیتلریم کؤپ بؤلدى. ذاتن، کتاب اؤقیگن معرفتلی آدم اوچون همیشە صحبتلشیش گه عموم انسانى موضوع تاپیلەدی، دېب اؤیلەیمن.

بوگون مېنینگ میتتی بیر رسالم اؤز اوییمدن افغان اېلیگه، انیقراغی، یوره گیم گه یقین معرفت طلب ملتداش لریم خاندانیکه، کتاب لری یانیکه، یؤق-یؤق عذر، کؤنگیل جوانیدن (انباری) جای آلیش اوچون یؤلگه چیقدى. خرسندمن. هە-هە، تشبث کؤرسەتیب، اوشبو ثوابلی ایش گه قۇل اورگنی اوچون یونیوېرسیتېتیمیز داکترنتی دؤستیمیز احسان الله قووانچ گه تشکر ایتەمن.

«ایککی دها - ایککی بی بها»... مقواده اۋقیگنینگیزدېک بو رسالم نینگ نامی. ایککی دها - بو ظهیرالدین محمد بابر و عبدالله قادری. ایککی بی بها اېسه، «بابرنامه» و «اۋتگن کونلر».

عزیزلریم، دنیاده بو ایککی معتبر کتابنی اۋقیمه گن اۋزبېک جوده کم تاپیلسه کېرەک. اۋقیگن لری آرەسیدە قیاسلش خیاللری گە کېلگن میکن یا یوق. اونى هم بیلیمەمن. تۇغریسى، مېنى شو ایککی محتشم کتاب مطالعەلری جریانیده، جوده کۆپ حاللرده، ایککی مرد و زبردست شخصدە گى گۆزل انسانى فضیلت لرنینگ تقاسى خیالیم گە کېلە وېردى. شو ایککی سیما حیاتی و ایجادىگە قیتە نظر تشلب، اوقنلریمنى قاغازگە توشیریشگە اۋزیمده قندەى دیر مجبوریت حس اېتدیم. زارە، شو رسالمنى اۋقیگن کیمدیر «بابرنامه» بیلن «اۋتگن کونلر» رومانى ینە بیر بار اۋقیشگە قیزیقیشى ممکن، دېگن فکر هم پیدا بۆلدى کۆنگلیمده.

بو کتابچە اۋزیمیزده جوده یخشى اۋقیلدى. حاضر اونى بیرار کتاب دوکانیدن تاپیب بۆلمەیدى. بوندن ممنونمن. اۋقیگن اۋقووچیلردن بیرى ادبى دورەده عینى رسالەنینگ یازیلیش سببىنى سۋرەدى. هزل ارەلش: «اگر شو ایککی انسانگە زمانداش بۆلگنیمده، اولرگە اېنگ یقین دوست-جۋرە بۇلر اېدیم. جۋرەلریم حقیدە کتاب یازدیم...»، دېگن مضموندە جواب بېرگنیم اېسىمده. تۇغرى هم شودیر بلکى...

بابر و قادري- بو ايککي انسان مېنينگ کۈنگليم گه يقين. اۋيله يمن كي،
بو اديبلر و اولر يازگن اثرلرنى، سيز عزيزلر، مېندن كۈره هم كۈپراق اعزازلب
قدرله يسيز. قدرلب اعزازله يسيز. مهر- محبتينگيز بۈلكچه اولرگه... بلكى، مېن
اوشبو رساله ده يازگن تاثيرات سيزنينگ خيالىنگيزده هم كېلگن دير. مبادا بو
ادبى- قياسي تلقين لرگه اېندى دوچ كېلىب، تققاسلرگه چين دلدن ايشانگن و
مېنينگ گپلر يمني تصديقلب توشسنگيز بوندن قووانه من البته.

محترم اۋقوۋچيم! بو ميتتى مقدمه عينن سيز اوچون مخصوص يازديم و
دعالرينگيزدن اميدوارمن.

احترام بيلن

بهادر كريم

(۲۰۲۴- يىل، ۲۷- اگوست. تاشكېنت شېرى، كمالان محلهسى)

میتىيى مىقدىمە

عبدالله قادىرى رومانى نىنگ بى تىكرار جاذبەسى، تىلىدە گى گۆزلىك،
اۋىزلىك، انىقلىك، تىسىرىلىك - بو فضىلىتلىر حاضىرگچە ھىمەنى حىرتگە
سالىب، كېلەدى. ادىبىنىنگ بدىيى مىھارىتىنى اثرلىرى ىمر باقىلىگىنى برچە
بىردىك اعتراف اىتەدى. زىرا، بوندە بى تىكرار بدىيى قوتى نىنگ اىلدىزى، يوزەگە
كېلىش عامللىرى ھىمدە تاثير اساسلىرىنى كوزەتىش فاىدەلىدىر. عبدالله قادىرى
دىنا ادبىياتىنى، اۋىزلىك خلقى نىنگ مىلى روھىنى، فولكلورىنى، شىپەلىرىنىنگ
لېكسىك (لغوى) بايلىگىنى چوقۇر بىلگىنى، ۲۰ - ىسىرنىنگ ۲۰ - يىللىرىدە قىتە
شكىللىگىن زىمانوى اۋىزلىك ادبى تىلى اوچون بى قىياس خىدمىتى قىلگىنى حقىدە
ادىبىنىنگ «اۋىتكن كىنلر» رومانى باشىدە تىلگە آلىنگىن «طاهىر و زھىر»، «چىھار
دىروىش»، «فرھاد و شىرىن» و «بىھرام گۆر» كى كۆپلىم مىمتاز اثرلىرىنى اۋقىگىنىگە
ھىم شىبھە يۇق، البىتە.

«بابرنامە» اۋقى ياتگن آتەبېك

«اۋتكن كونلر» رومانى نىنگ «مجبوريت» فصلى دە شونى دەپ اېپىزاد (قسمت) بار. "كېچلىك آشنى اۋتكزگچ، حسن على اۋز حجرەسىدن كىيىنېب چىقىدى. دە آتەبېك يانىغە كىردى. آتەبېك «بابرنامە» مطالعەسى بىلن مشغول اېدى، «حسن على اصیل نىتىنى بىلدىرمەي» حمام گە بارىش اوچون رخصت سۋرەدى. آتەبېك كۈزىنى كىتابىدىن اۋزىمەي: «يۈمىشىم يۇق، بارەۋېرىنگىز» دېيىپ جواب بېرەدى.^۱ مشهور كىتابلار آرقلە قەھماننى بىلەن مەقام گە كۈتىش، اولر نىنگ معنوى عالمىگە اورغۇ بېرىش، انىق جەزلەر^۲ واسطەسىدە اۋىز گە مەھابەت بېغىشلەش دۇنيا ادبىياتىدە ھەم، اۋزبېك مەتەن ادبىياتى تارىخىدە ھەم، شۈبھىگە، عبدالله قادىرى اىجادى بىوگرافىسىدە ھەم موجود ادبىي ھادىيەلەر. آتەبېك نىنگ «بابرنامە» مطالعەسى «اۋتكن كونلر» اىلدىزى اۋستىدە فەرلەش گە، تەۋرىدەگى اىچكى روش، سۈزەگى راستلىك، شەخسىتى منطقى انسان شەكلى-شەملىلى، اىنىقسە، رومان نىنگ بدىئەي نطقى - تىلى تۈغرىسىدە ايرىم مەلۇماتلار ايتىش گە امكان بېرەدى. تەۋر كۈلمى «بابرنامە» مەنەسەننى بۇيىل، كېنگەيدى. ادبىي باشقە

۱ - عبدالله قادىرى. «اۋتكن كونلر». غۇرغۇلام نامىدەگى ادبىيات و صنعت نەشرىياتى. - ت. ۱۹۹۴-يىل،

۳۸۳۷-بېتلەر (كېيىنكى كۈچىرىلمەلەر شۇ مەنبەدن آلىنەدى و سەھىفە رەقەمى كۆرسەتەلەيدۇ).

اثر لریده هم بو معظم کتاب و اونینگ اېگه سینی اېسله یدی. بابرگه «فاتح» - فتح اېتووچی صفتینی بره دی. «بابرنامه» نی: «بابرنینگ کینگ روح لیک، اؤز زمانه سیغه آچوق فکر لیک...» کتابی، دېدی. قورداش لری بیلن بحثلشگن بیر مسأله ده «بابرنامه» دن «دلیللر کبلیترمککه» چاغلنه دی.^۳ تاریخی منبع لردن معلوم کی، قطغان - «دپسن» ییللری عبدالله قادری ایککینچی مرته قماقچه آلینگنیده کتبخانه سیده گی یېتمیشدن آرتیق عرب املاسیده یازیلگن ممتاز کتاب لر ییغیشتیریله دی. شولر قطاری «بابرنامه» نینگ آلیب کبیلگنی انیق.

خوش، نېگه عبدالله قادری و «اؤتکن کونلر» موضوعیده گی فکر یؤلی بابر و «بابرنامه» طرفگه بوریلماقده؟ نیمه اوچون قادری ایجادیدن، اثر لری، ترجمه حالی، خاطره کتاب لری، قادری شناسلرنینگ اثر لریدن بابر و «بابرنامه» نی ایزلب قالدیک؟ تۇغریسی، حقیقی واقعه لیک ضمیریده توغیلگن میتتی انستوتوتسیه (سېزگی) - ایچگی سېزیم ینگى فکرگه زمین حاضرله یدی، آدم بی اختیار تفکر آفتابیده پیشیب یېتگن بیتته ملاحظه نی دلیلش و اونگه باشقه لرنی ایشانتیریشنی ایسته یدی. ادبیات شناسلیک عبدالله قادری رومان لری نینگ شهرتی، تأثیر کوچی، تأثیر تینقیلیگی، تیل نینگ گؤزلیگی گه اورغو بېردی. اېندی بونده ی فضیلت لر ایلدیزینی هم تدقیق اېتیش لازم استعدادلی ادیب نینگ اؤزبېک، روس و جهان ادبیاتیدن، خلق آغزه کی ایجادی و خلق نینگ جانلی تیلیدن بهره مند بؤلدى. بونگه شېبه یوق. فکریمچه، اوشبو بهره مندلیک ایلدیزی نینگ بیر قیرره سی «بابرنامه» گه باریب تقه له دی. شونینگ اوچون

- عبدالله قادری، "دیاربکر"، ت.: ینگى عصر اولادی" نشریاتی، ۲۰۰۷-ییلی، ۱۰۶ بیت.

«بابرنامہ» بیلن «اوتکن کونلر» آره سیدہ گی پوئیتیک باغلمنی (باغچلرنی) تقاسلشگہ ضرورت سبزیلہ دی۔ عبداللہ قادری اپیک تفکر طرزی، نثرینک بدیعی جاذبہ سی، گۈزل تیلی قوپ-قوروق صحراہ اۈز-اۈزیدن پیدا بۈلگنی یۈق۔ تېگیس صحراہ ہیبتلی تاغ اۈسیب چیقیشی اوچون اۈشہ یبر آستیدہ قیناق اولقان بولاقلری بۈلیشی شرط۔ «اوتکن کونلر» رومانى اوچون «بابرنامہ» شونده ی بولاقلردن بیرى وظیفه سینى اۈته گن بۈلسه نی عجب؟!

«سۈز اوریندی، سۈزدن سۈز چیقدی»

«کۈچ» نینگ کۈلمى: بدیعی اثر اۈقیلیب، ادبى متن گه اۈوریلر اۈکن، اونده گی بېلگی عنصرى- تاووش، بۈغین، سۈز کبى اوواق عنصرلر پوئیتیک غایه و منطق واسطه سیدہ بیرلہ شیب، محتشم سېمنتیک میداننى بنا قیلہ دی۔ متن ایچیدہ سۈز تېریلہ دی، تاووش لر جانلنہ دی، سۈزینک قدر-قیمتى آرتہ دی و معناسى کېنگە یه دی۔ تورلى زمانده یشہ گن ایککی ادیب قۈللہ گن نادر، آچقیچ - کلیت سۈزلرنینگ اۈخششلیگی، تکرارى و معنا اویغونلیگی تیپالوگیک (گونه شناسلیک)، انتوتیتیف (سینچیکلب) تقاس گه اساس بېرہ دی۔ «بابرنامہ» - کۈپ معنالى، سېرقتلم و اۈلمس اثر۔ «بو معظم اثرینک هر بیر سطرى حقیدہ بیتتہ دن حکایه یازیش ممکن»^۴۔ درواقع، «بابرنامہ» ده قۈللنگن بیر قنچه نادر سۈزلرنى عبداللہ قادری «اوتکن کونلر» ده ایشلہ تہ دی، اۈز اۈرنیگہ توشگن جانسوز

۳- خیرالدین سلطان اوف، «بابر نینگ توش لری»۔ ت.: غفور غلام نامیدہ گی ادبیات و صنعت نشریاتى۔ ۱۹۹۳ ییل ۲۳۰ بېت۔

رومان گہ جاذبہ بغیشلہ دیدی۔ بی پایان ستیلیستیک میدانہ گی بیتتہ سؤزنینگ بیرلشمہ تاثیر آلتین زنجیر اؤلہ راق عصرلرنی عصرلرگہ، ادیبلرنی ادیبلرگہ، اثرلرنی اثرلرگہ باغلہ دیدی۔

اېسگہ آلہ میز، : آتہ بېک نینگ قوطیدار اېشیگیدن قوویلیب، تاشکېنتدہ نسبتن اوزاق قالیب کېتگن کونلر نینگ بیریدہ حسن علی اوندن مرغیلان گہ کېتمہ یوریشی سببی نی سؤرہ دیدی۔ آتہ بېک: «حوصلہ یوق» دېگج: «قہیین آتہ نگیز کونسہ، کؤچینگیزنی آلیب کېلسنگیز ہم معقول اېدی قنتب یورغندن ...» (۲۸۳- بېت)، دېہہ تکلیف اېتہ دیدی۔ بو اؤریندہ «کؤچ» - خاتین، عایلہ معناسیدہ۔ اؤز بېک آییم آفتاب آییم بیلن کوموشگہ قرہب: «اخیر منیم ہم اؤزیم گہ یرہ شہ ابرویم بار۔ تاشکېنتدہ کیم سن، یوسف بېک حاجی دېگن نینگ کؤچیمن۔ خدایارخان ہم بیر کون کېچہ سی کېلیب بیزگہ مہمان بؤلدیلر....» (۳۲۵- بېت)، دېب گینہ گپ-سؤز قیلہ دیدی۔

عینن «بابرنامہ» دہ ہم «کؤچ» سؤزی «عایلہ، خاتین» معناسیدہ کېلہ دیدی۔ بابر ۱۴۹۷-۱۴۹۸ ییل واقعہ لریدہ یازہ دیدی: «بېکلر و ایچکیلر و ییگیتلر کیم، مېنینگ بیلہ قالیب اېدیلر۔ اکثری نینگ کؤچلری اندیجانندہ اېدی»^۵ باشقہ مثاللرگہ قرہیمیز: «مېنینگ آنمنی و اولوغ آنمنی و بعضی مېنینگ بیلہ قالغان لر نینگ کؤچلری بیلہ خجندقہ مېنینگ قاشیمغہ یورباردیلر» (۵۲- بېت)۔

^۵-ظہیرالدین محمد بابر۔ «بابرنامہ»۔ «یولدوزچہ» نشریاتی۔ ۱۹۸۹-ییل، ۵۲-بېت۔ (کېینگی کؤچیرمہ لر شو منبع دن آینہ دیدی و صحیفہ رقمی کؤرسہ تیلہ دیدی)۔ روس تیلی گہ «کؤچ» سؤزی «عایلہ» «عایلہ-اعضالری» دېب ترجمہ قیلینہ-دی۔

«مہیننگ والدہ لریم و کوچ و اولوغ لریم مہن اندیجان دین چیقغندین سۋنگرہ یوز تشویش و مشقت لر بیلہ اۋرہ تبہہ کبلیب ابدیلر...» (۷۷ بیت). «اوشبو کون ملا علی خان کیم، سمرقندغہ کوچینی کبلیتورغہ لی باریب ابدی، کبلیب ملازمت قیلدی» (۲۱۸-بیت). «اۋزبیک تیلی نینگ ایضاحلی لغتی» ده «کوچ» سۋزی نینگ ۱. کوچیش پیتی تشیلہ دیگن اوی-رۋزغار بویوم لریدن عبارت یوک» همده ۲. اهل عیالی، خاتین (اہریگہ نسبتن)» طرزیدہ ایضاحلنگن. ۶. اہری نینگ اوییگہ آنہ اوییدن کوچیب اۋتگنی اوچون هم اۋتمیشده خاتین «کوچ» دپ اۋتگن.

بویروق فعلی نینگ «کوچ» شکلیدن فرق اۋلہ راق حاضرگی اۋزبیک ادبی تیلی نینگ آت سۋز تورکومیدہ «کوچ» یالغیز قۋللنمہیدی. کۋیینچہ جفتلہ شیب «کوچ-کۋرانی» طرزیدہ لغتہ گی ایضاح نینگ بیرینچی معناسی گہ ماس ایشلہ تیلہدی.

حاضرده «کوچ» سۋزینی «ایلہ-خاتین، بالہ-چقہ» معناسیدہ ایشلہ تیش آغزہ کی نطقده هم، یازمہ ادبیاتده هم کوزہ تیلہمہیدی. تصویریمیزچہ، «بابرنامہ» ده گی «کوچ» لر سیمنتیک (معنایی) جہتدن عبداللہ قادری نینگ «کوچ» لریگہ اویغون کبلہدی.

آندن قۋنگن آدم. بوگونگی اۋزبیک ادبی تیلیده «قۋنماق» دېگنده، اېنگ اۋل، قوشلرنینگ درخت گہ قۋنیشی اېسگہ کبلہدی. شو اۋزہ ک- مصدردن یسلگن «قۋناق» اېسہ «مہمان» نی انگلتہدی. هر ایککی سۋز معنا-مضمونیدن اوچیب

۶- اۋزبیک تیلی نینگ ایضاحلی لغتی. هجلدلیک. «اۋزبیکستان ملی اینسکگلوییداسی» دولت علمی نشریاتی. ایکی جلدی. ۲۰۰۶-ییل، ۲۷۶-بیت.

کبلیب «قۋنیش» یاکی یۋلدہ کبتہیاتگن آدمنینگ بیران منزلدہ تۋختہشی «قۋنیشی» ادراک ایتیلہدی. بابر ۱۴۹۹-۱۵۰۰- ییلگی واقعہلر بیانیدہ: «ذوالقعدہ آییدہ سمرقند اوستیگہ چیریک آتلہنیب، آرہ ایککی قۋنوب، قوباغہ کبلیب تۋشتوک» (۷۰ببت)، دېب یازہدی.

تۋققیز یوز و تۋققیزینچی ہجری ییل واقعہلری بیان ایتیلگن صحیفہلرنینگ بیریدہ، کابلنی «بی جنگ و جدال» اېگللہگن بابر ولایت تعریفیدن کبیین یازہدی: «شعبان آییدہ آفتاب دلو بُرجیدہ اېردی کیم، کابلدین ہندوستان عزیمتی بیلن آتلہنیلدی. بادام چشمہ جیگدہلیک یۋلی بیلہ آرہ آلتی قۋنوب آدینہ پور کبلیلدی» (۱۳۲ببت). «بابرنامہ» متنیدہ: «کېچہسی اندہ قۋنوب، تانگلہسی اۋردوغہ کبلیدیم»، «آرہدہ بیر قۋنوب»، «اۋچ آرہدہ قۋنوب»، «ایککی قۋنوب»، «آرہ تۋرت قۋنوب» کبی سۋز بیریکمہلری کۋپ اۋچرہیدی. بوندہی تعبیرلردن بابرنینگ اۋزی و اونگہ یۋلداش یۋللاۋچیلرنینگ استراحت منزلی ہمده حرکت یۋنہلیشی تصور قیلینہدی.

عبداللہ قادری «اۋتگنلر کونلر»دہ قہرومانلری نینگ قہپرگہدیر بابر ایتگنی نی، «آتدن قۋنگنی»، دم آلیب، سۋنگرہ یۋلیدہ دوام ایتگنینی تصویرلہیدی. «قۋنیش»لر سانئ معنا تۋشییدی. یۋل مشقتی، آرہلیق مصافہ، حتی کیفیتنی افادہ ایتہدی. تاشکبنت بیلن مرغیلان نینگ آرہ یۋلیدہ کۋپ قتنہگن آتہبک عادتدہ «تۋرت مرتہ آتدن قۋنیب» منزلی گہ یېتیب بارر اېکن. بو نسبتن قیسقہ فرصت اېکیننی، ہر گل شتاب بیلن کوموش دیداری اۋچون آتہبک نینگ شاشیب باریشینی اۋقوۋچی کبنگ راق فہملہیدی. چونکہ زینب گہ اویلہ نیش گپی اۋرتہ گہ

چیقکچ، آتہبیک مرغیلان گہ «بو گل آلتینیچی قونیشدہ» کیریپ بارەدی و «تہورە کدن عصر آذانی ایشیتیلگن وقتی آتدن قونەدی». طبیعی کە، آتە-آنە قیلیپ قویگن «بیر ایش» آتہبیک کونگی گە اوتیرمەیدی. شو باعث کیفیتی بوزیلگن، خیاللری تۈزگیگن آتہبیک یۈل بۈیی کپلگوسی تورموشی، کوموش نینگ یوزی-کۈزیگە قندە قەرشینی اۋیلپ بارەدی. آتینی اۋز ابرکی گە قویپ بپرەدی. مرغیلان گە شاشیلەیدی... رومان نینگ باشقە صحیفەلریگە نظر تشلەیمیز: «در واقع، قۇرباشی اۋزی نینگ ایککی ییگیتی بیلن ییتیب کیلدی و آتیدن قونیب جلوینی ییگیت نینگ قۈلیگە» بپردی (۶۷ بیت). «عزیز بیک اۋردە ایچیگە کیرمکدە اېکن، یوسف بیک حاجی آتدن قونیب سۋرەدی: - مېنگە رخصت می، بېک؟» (۸۶ بیت). «آتدن توشیش» بیریکمەسیدن کۈرە-آرە-آرەدە یازووچی نطقى دە کپلەدیگن «آتدن قونیش» بیریکمەسیدن تعریف محیطی- اۋتمیش تصویری گە خاص مضموننی انگلش ممکن.

عمومن، «اۋتگن کونلر» رومانى نینگ بدیعی ایلدیزی، جملەدن، بدیعی نطق هم شونەدی کۈز ایلغەمس نفیس بۇغیچلر بیلن «بابرنامە» گە باریپ باغلەندى. زیرا یوقاریدەگی تقاسلرگە ماس روشدە «قاپو، مسخر، تردد، یاغی، محاصره، آبدان، اۋردە، قۇرغان، تون-قطار، خان، بېک نوکر، آفتابەچی، میلتيق، نيزه، تۈگ، جراحت، ایسیتمە» کبی اۋنلر تاریخی سۋزلرگە هر ایککی اثردن یېتیرلیچە مثال تاپیلەدی. عمری جنگ و جدللر بیلن کپچگن شاه بابر قۈشین، عسکر، اوروش انجاملری بیانی و اوروش صنعتی توصیفی دە بوندە سۋزلرینی طبیعی قۈللەیدی. عینی دمە «اۋتگن کونلر» دە عبدالله قادری بیر ملت نینگ

ایککی اوروغی۔ قارہ چین لی لر بیلن قیپچاق لر اؤرتہ سیدہ گی تۆقنشوو و محاصرہ لرنی تصویر لر اېکن، اؤزیگچہ سلف لری ایشلتگن سؤزلردن جودہ طبیعی اؤرینلی فایدہ لندی. بوندہ ی عبداللہ قادری رومان لریدہ اؤزبېک لرنینگ یقین اؤتمیشدہ گی حیاتی نینگ حقانی تصویری اوچون خدمت قیلہ دی. متن ایچیدہ گی تیریک سؤز آدم گہ تینچ لیک بېرمەیدی: تورلنہ دی، توسلنہ دی، طلسملنہ دی، سؤنگ سری آچیلیب ساچیلہ دی. دېلیک، مطالعہ جریانیدہ «یامغیر» و «یاو»، «قمر» و «قباق» کبی اؤز ارا اوزاق سؤزلر یقینلشہ دی، بیر اؤزہ کدہ بیرلشہ دی.

شکل و شمایل توصیفی

یازووچیلر مقصدی و مہارت لری گہ کؤرہ تورلی یؤسیندہ قہرمان لرنینگ تشقی کۆرینیشی، پارتیریتینی چیزہ دی. تشقی قیافہ بېلگی سینی اؤبرزلرنینگ ایچگی عالمی بیلن اویغونلشتیرہ دی. بعضاً قرشیلنتیرہ دی. عبداللہ قادری «اؤتگن کونلر» رومانی باشیدہ کوموش قیافہ سینی «قاپ۔قارہ کمان، اؤتیب کبتگن نفیس، قییغ قاشلری» نی، «تؤلغن آی دېک غبارسیز آق یوزی» نی، یعنی «قیز صورتیدہ کؤرینگن ملک» سیماسینی قویوق، نفیس رنگ لر اویغونلیگیدہ (۲۹ بېت) نسبتاً کېنگ، اؤزبېک آییم نی «اېللی بېش یاشلر چمەلیق، چلہ دومبول طبیعت لیک» (۱۲۹ بېت) طرزیدہ قیسقہ توصیفلہیدی. بیراق ادیب باشقہ اؤبرزلر پارتیریتینی بیر جای گہ جمع لب، جودہ تیغیز بیان قیلہ دی. آتہ بېک نی «آغیر طبیعتلی، اولوغ

گودہ لی، کورکم و آق یوزلی، کبلیشگن، قارہ کوزلی، متناسب قرا قاشلی و اہندی گینہ مورتی سبز اورگن بیر بیگیت» (۷ببت)، یوسف بیک حاجی نی «تۆلہ کورکم یوزلی، کتہ مللہ کوزلی، اوزون ماش-گوروج سقاللیک ملانما بیر ذات» (۸۲ببت)، زینت نی «اؤن یبتی یاشلر چمہ لیک، کلچہ یوزلیک، آپاqqقینہ، اؤرتہ چہ حسن لیک» (۱۵۸ببت)، استا علیم نی «قیرق یاشلر چمہ لیک، قانسیز یوزلیک، سییرہ ککینہ سقاللیک، قوی کوز، کۆپ وقت مدرسہ ریاضتینی چبکن نما، قاتمہ، اوزون بوی لیک» (۱۸۶ببت)، حسن علی نی «آلتیش یاشلر چمہ سیدہ، چوزوق یوزلیک، دؤنگیراق پیشانہ لیک، سریققہ مایل، تۆگرہ ک قارہ کوزلیک، آپاق اوزون سقاللیک» (۸ببت)، حامد نی «اوزون بوی لیک، قارہ چۆتیر یوزلیک، چگیر کوزلیک، چوواق سقال، اؤتتوز بېش یاشلردہ بۇلغن کۆریمسیز بیر کیشی» (۸ببت)، اؤتب بای قۇش بېگینی «تۆلہ یوزلیک، اؤسیق قاشلیق، آغیر قرہ غوچی کوزلیک، سییرہ ک سقال، اؤرتہ بۇیلیغ، اوستیدن کیمخاب تۆن کییب، بېلیگہ قیلیچ آسقن قیرق بېش یاشلر چمہ سیدہ بیر کیشی» (۶۹ببت)، عزیزبیک نی «... باشیگہ آق شاہی دن سللہ اؤرہ گن... سییرہ ک قاشلیک، چۆققی سقال، بوغدا ی رنگ لیک، قیرق بېش اېللی یاشلر چمہ لیک بیر کیشی» (۸۱ببت)، رحیم بیک دادخواہ نی «جن یلہ گن دېگن لری دېک قاشسسیز، قرامتول یوزلیک، ایککی چکەگی نینگ اوستیدہ بیر آز، اییہ گیدہ (زنخ) بیر آز سییرہ ک، کۆریمسیز قارہ سقاللیق، کوزلری ایچی گہ باتیغراق، اما قان قویولغن سیمان بیر کیشی» طرزیدہ (۸۱-۸۲ ببتلر) قیافہ لرنی بیرینی-بیریگہ اؤخستمسدن علحیدہ تصویرلەیدی. بو پوئیتیک اصول رومانده گی باشقہ اؤبرزلرنینگ شکل-شمایلی، خلق-اطواری و

روحیتی توصیفیدہ ہم کوزہ تیلدی. تشقی شکل-شمایل تصویریدہ قۇللنگن سۇزلر معناتوسیدن یازووچی نینگ اؤز اؤبرزلری گہ نسبتاً مہر-محبتی و تېسکری مناسبتی- سیمپہ تیہ (رحم دللیک)^۷ و انتیپہ تیہ (یاقدیرمسلیک)^۸ سېزیلہدی. قیافہ لرنینگ بدیعی-ایستیتیک تأثیری اؤقووچی کؤنگلی گہ کؤچہدی. اؤقووچی تصویریدہ قیافہ لر جمعلہ نیب، عبدالله قادری «ادبی مملکتی» نینگ فقرالریگہ ایلنہدی؛ رومانده تورکی اؤبرزلر پیدا بۇلہدی. گرچند تاریخی-اېستہلیک دېب ناملنسه ہم، بوندہی قیسقہ، انیق و لۇندہ پوئیتیک (بدیعی)^۹ تصویر اصولی «بابرنامہ» گہ خاص. بابر آتہسی- عمرشیخ میرزا تۇغریسیدہ: پست بۇیلیق، تېگیرمہ سقاللیق، قۇبہ کؤزلیک، تنبل کیشی اېدی «دېب یازہدی (۹-بېت). ائردہگی کؤپ گینہ شخص لر «شکل و شمایلی» اوچون مخصوص اؤرین اجرہ تیلہدی. سلطان احمد میرزانی: «شکل و شمایلی: بلند بۇیلوق، قونقار سقاولیق، قیزیل یوزلوق، تنبل کیشی اېدی. بسیار خوش محاورہ «گپ گہ چېچن- ب.ک» کیشی اېدی» (۱۹-بېت)، دېسہ، قیرق اوچ یاشیدہ وفات اېتگن سلطان محمود میرزانی «پست بۇیلوق، سوبوق سقاللیق، تنبل، سینجی سیزراق کیشی اېدی»، دېب تصویرلہدی (۲۶ بیت). باشقہ بیر صحیفہ دن «عادللی» تخلصی بیلن ایجاد اېتگن و بیتگن غزللری سمرقندہگی ہر بیر خاندان گہ باریب آیتگن. بایسونغور میرزانینگ «شکل و شمایلی» گہ: «اولوغ کؤزلوک، قۇبہ یوزلوق، اؤرتہ بۇیلوق، ترکمن چہرہلیک، ملاحتلیق ییگیت اېدی»، دېہہ تعریف بېرہدی (۶۳-بېت). بابر

^۷ Simpatiya^۸ antipatiya^۹ poetik

شکل-شمال، تشقی قیافہ کرکتبرہستیکہ (خصوصیتی)^{۱۰} یانیدہ ہر بیر انسان طبیعتی و ایچکی عالمی گہ تہگشیلی «پاکیزہ اعتقادلی»، «عادی و فقیر کیشی اہردی»، «طبعی نظمی بار اہردی»، «فاسق کیشی اہردی»، «مقی کیشی اہردی»، «ظالم و کافر وش کیشی اہردی»، «کولہ گچ و ہزال کیشی اہردی»، «کبی صفت لہر بیلن معنوی خلقینی ہم آچیق یازہدی». «بابرنامہ» دہک معتبر اثرنینگ حقانی تصویر اسلوبی، احتمال عبداللہ قادری گہ منظور بؤلگن دیر. قادری شناس پروفیسور عمر علی نارمتوف «قادری معجزہ سی» کتابیدہ: «اؤتمیشدہ یرہ تیلگن تلہی اثر لردہ گی، جملہ دن بابرنامہ دہ گی ریالیستیک (حقیقی خصوصیت)^{۱۱} الرنی اصلاً کم سیتہ گن حالده آیتیش ممکن کہ، «اؤتکن کونلر» دہ اؤزبیک خلقی حیاتی ایلک بار اؤزی نینگ تؤلہ قانلی حقیقی افادہ سینی تاپدی»، دہب تآکیدلیدی^{۱۲}.

آدیم و قدم لہر

سمرقند شہری نینگ بنیادی، شہرتی، حدودی، تہورہ ک - اطرافی، قمرای نینگ کہنگلیگی تۇغریسیدہ «بابرنامہ» دہ شونددہی معلومات بار: «ربع مسکونددہ سمرقندچہ لطیف شہر کمراق دور. ہیشینچی اقلیم دین دور... سمرقندنی اسکندر بنا قیلغان دور. مغول و تورک اولوسی سہمیرکند دہر لہر.

^{۱۰} xarakteristika

^{۱۱} realistik

^{۱۲} - نارمت اوف، عمر علی. «قادری معجزہ سی» کتابی. - تاریخ: «اوزبیکستان» نشریاتی. ۲۱۰-۱۹۵ میل. ۱۹۶-۱۹۵۰.

تېمور بېک پايتخت قىلىپ اېردى. تېمور بېك دىن بورون تېمور بېك دېك اولوغ پادشاه سمرقندنى پايتخت قىلغان اېمس تور. قۇرغانىنى، فصل نىنگ اوستيدىن بويوردوم كيم، قدم اورديلر. اۇن مىنگ آلتى يوز قدم چىقدى» (۴۳ بېت).

بابر مصافه اولچاوى اوچون اساسن «كروه»نى قۇللەيدى. سمرقندە گى آھى نىنگ دروازه يانيدە گى بىر جامع مسجدیدن گپ آچەدى: اونىنگ پېشتاقى گە «وَإِذِ رَفُعَ إِبْرَاهِيمَ الْأَوَاعِدَ... (الا آخر)»^{۱۳} آيتى نىنگ مھابتلى كتە حرفلر بىلن يازىلگنى گە دقت قرە تيب: «انداغ اولوغ خط بىلە بيتىب تورلر كيم، بىر كروه ياووق يېردىن اۇقىسە بۇلور»، دېب تاكىدلەيدى.

خوش، بو «كروه» قندەى بىرلىك؟ جوايىنى بابر يازەدى: «بو كروه لرنى ميل بىلە موفق تعيين قىلىلدى. نېچوك كيم، «مُبِين» دە مذكوردورلر:

تۇرت مىنگ دور قدم بىلە بىر ميل،

بىر كروه آنى ھند اېلى دېر، بىل» (۳۲۳-بېت)

بىر «مىل» گە تېنگ «كروه»نى باشلېب آت قىدى، سۇنگرە آدم قىدى بىلن اولچىنگن مصافه ھم تصور اېتىشگە ياردەم بېرەدى. اۇن بىر يىرەم كروه مصافه آت قىدى بىلن «يىگىرمە اوچ مىنگ و بىر يوز»، آدم قىدى بىلن حسابلە گندە «قىرق آلتى مىنگ ايکكى يوز» آدىم بۇلەدى. بابر يازدى: «بويوروب اېدىم كيم، مۇنيردين يانغاندە بىر كىشى سون نىنگ ياقە سىيدىن آتى نىنگ ھر قىدىنى اۋردوغە چە سنە سون، - يىگىر اوچ مىنگ و بىر يوز سىنتور كيم، قىرق آلتى مىنگ ايکكى يوز

^{۱۳} - بقرە سورە سى نىنگ ۱۲۷- آيە سى.

قەدەم بۇلغەي كىيىم، ئۇن بىر يىرىم كروە دور» (۳۳۸-بەت). خۇددى شۇنىڭغا ئوخشەپ،
 «ئۆتكەن كۈنلەر»، رومانىدە راۋى سىزنى يېتىكلەنگەنچە مرغىلان ئۆردەسىنىڭ
 ئايراقلىقىنى قەدەملىك چىقىرىپ. «ھازىر بىزگە ئۆردە ئىچىگە كىرىش مەملىكى
 بۇلغەننى ئۈچۈن قۇرغاننى تەشقىرى تېگەرەسىدە ئىلەن تۈرەيلىق: درۋازەنىڭ
 سۇل بېقىنىغا قەرب ئىككى يۈز ئادىم كېتىش، قۇرغان دىۋارى تۈگەللىك، بۇرچىگە
 ئېتىلەدۇر... شۇندىن كېيىن بىر بۇشلىق يېرى بىلەن قۇرغاننىڭ جەنۇبىگە قەرب
 كېتىلەدۇر. تۆرت يۈز ئادىملىك بۇلغەچ، قۇرغاننىڭ شەرقى-جەنۇبى بۇرچىگە
 يېتىلىپ بۇ بۇرچىنى ھەم ئانائىسىدە قاراۋولسىز تاپىلەدۇ. بۇ بۇرچەن قەربەن
 كىشىگە قۇرغاننىڭ غەربى-جەنۇبى بۇرچى ھەم كۆرىنىپ، شۇ يۈزىدە
 ئۆردەنىڭ تۆرت بۇرچىنى ئىلەن چىقىلسە، بىر مەنە ئالتى يۈز ئادىم باسلىغان
 بۇلىپ ئۆردەنىڭ غەرب تەمىنى بىز تەشقىن ئۆردە درۋازەسىگە كېلىنەدۇر»
 (۶۷-بەت). ئۆردەنىڭ ئىچىگە كىرىشەن ئالدىن تەشقى كۆرىنىشىگە ئىبارەت
 بېرىلەدۇ. بۇندىن تەشقى يازۇۋۇچى زۆرۈر يۈزەسىدىن بەزى «ئېلى-ئەتمەش ئادىم»
 يۈرىلەدۇ. تەشقىنىڭ كەمەلەن درۋازەسىدىن سەمەندە درۋازە تەمىگە قەرب
 «بەش يۈز ئادىم» تەشقىدۇر. باشقا بىر سەھىفەدە ئادىب مەسەلىنى خۇددى بۇرچى
 مەزەنەپەر ئات قەدەم بىلەن ئۆلچەيدۇ: «باشلىق ئويۇمى بىلەن ئىزىپكەرەس قىر-
 ئېلى ئات ئادىمى قۇرغان ئېلى» (۸۲-بەت). ئادىب قۇرغان ئۆردەسىنىڭ
 ئايراقلىقىنى ئىلەنەيدۇ. بۇنىڭ ئۆرنىگە «بۇ ئۆردەنىڭ ھەم تەشقىنى ئىلەنەس
 ئۆشە ئۆردە قەبلىدىن بىر تۈسە، بىر ئىسلاپ بىر سەتتە بولغانلىق بۇ ئۆرنە
 ئىنە قاغاز قارەش ئارتىقچەدۇر» (۱۱۲-بەت) گەپنى قەيسە قەلەمى؛ ئۆردەنىڭ

قوریلش اسلوبی و کینگلیگی مرغیلان اؤردهسی گه اؤخششی دن خبر بېریله دی. تورلی تاریخی دۆرلده آره لیک مصافه نی، اوزونلیک یا یولنی اؤلچش اوچون ییغاچ، آرشین، گز، قریش، متر، کیلومتر کبی فزیک اؤلچاو بیرلیک لری ایشله تیلگن. اما «بابرنامه» بیلن اؤتگن کون لر مؤلف لر اؤرده و قۇرغان لر اطرافینی کؤپینچه قەدملب چیقیشه دی یا که آت لرنی آدیمله تیب اؤلچه شه دی.

جان قدری-عمر مضمونی

هر قنده ی ائرده گی عشق- محبت، حیات و اؤلیم، تورموش ضدیت لری، انسان ارا تۇقنشولرنینگ بیان هیچ کیم نی بی فرق قالدیرمه یدی؛ عمر مضمونی، جان قدری، دنیاگه کبلیش و اوندن کبتیش گه تیگیشلی حیاتی حکمت لر اېسه ادبی اثرنینگ فلسفی مضمونینی بای اېته دی. «بابرنامه» و «اؤتگن کون لر» صحیفه لری شونده ی اؤگیتلردن خالی اېمس. «اؤتگن کونلر» رومانیده آره دن اؤتگن ییللر سؤرانیده باقیب، میرزا کریم قوطیدار: «عمر- آتیلغن اوق اېمیش» (۱۵-بەت)، دېیدی؛ اصلیده عمر مضمونی اوستیده فکرلمه یدیگن، حیات ماهیتینی اؤیلب کۆرمه گن آدم کم بۆله دی. زیرا، وطن، عشق - محبت، حیات، اؤلیم، صداقت، دؤست لیک، انسان نینگ دنیا قره شی بدییی ایجادینینگ دامیننت (اساسی)^{۱۴} موضوعلری سنه له دی. روس ادیبی لیوی تولستوی نینگ: «اگر انسان فکرلشینی اؤرگنگن بؤلسه، نیمه نی اؤیله شیدن قطع نظر- او همیشه اؤلیم

^{۱۴} dominant

توغریسیدہ فکر یوریتہدی»^{۱۰} مضمونلی گپی بار. جان قدرینی، سینا ولی دنیا
 اوتکینچی لیگینی، امتحاننی، اؤلیمنی اېسلش-اؤزلیگینی انگلہ گن عارف انسانگہ
 خاص فضیلت. بابرنینگ باشیگہ تورلی کؤرگی لیکلر یاغیلیب، آمد اوندن یوز
 اؤگیرگن و دشمنی احمد تنبل آدم لری ایزیگہ توشیب تعقیب اېتگن، شاعر اؤز
 تعبیری بیلن آیتگندہ «ایش تدبیری دن اؤتگن» کونلرنینگ بیریدہ او: «عالمده
 جان وھمیدین یامانراق نیمہ بؤلْمس اېمیش»، دېب یازہدی (۱۰۷ بېت). بابرنینگ
 واقعی تصویرلری، اقرارلری، حق گوی لیگی، تیپیچیلہب تورگن یورہ گینی قؤش
 قؤللہب اؤقووچى گہ توتقزیشی اعتباریدن دنیا ادبیاتیدہ گی ہر قندہی ایجادکاردن
 یوقاری تورہدی. بابر اؤزینی، یورہ گینی، یوزینی، اعمالینی، سؤزینی، عملینی،
 کؤزینی پردہ لمہیدی. ایککیلہ نیشی، اندیشہ سی، غضبینی، کؤنگیل غلغلہ سی و
 بېزاوہ لیگینی آچیق یازہدی. شرعاً قرہ لگندہ، کوندہ لیک زمان عبادت لری بیلن
 معجون استعمالی، آدم نینگ عقل-ھوشینی آلہ دیگن چاغیر، مئی ایچیش نینگ
 بیر انسان فطرتی دہ جمعلہ نیشی مقتلہ دیگن ایجادى خصلت اېمس. بابر بو
 شرعی حکمنی ہر کیم دن یخشی بیلہدی. شونینگ اوچون یانیدہ گی
 شریک لرینی چاغیرگہ ہم، معجون گہ ہم مجبور لمہیدی؛ نہ آرتیقچہ دغدغہ، نہ
 دعوت قیلہدی. حال بو کہ او اؤزی نینگ چاغیر مجلس لری-یو. معجون
 خؤرلیگینی ہم، تانگلہ سی صبوحي قیلیش لرینی ہم بی ملال سِر توتیشی ممکن
 اېدی. گواہلر اونی تفتیش قیلیش گہ، قلمی قیتیرلہ تیب یازہ یاتگن «واقع» نی
 کوزہ تیب توریش گہ یورہ گی بېتلہ مس اېدی. بابر یرہ تگووچى نینگ «سَمِعْ

^{۱۰} گورکی. مکسیم. پارتزیتی. "ЖЗЛ" ۱۹۶۷ ییل، ۱۲۳ بیت.

بَصِير»^{۱۶}، «كُلُّ شَيْءٍ قَدِير»^{۱۷} لیگیگه، برچه ایش لرنی، «کِرَامُ الْکَاتِبِینَ»^{۱۸} ملایکه لر عمل دفتری گه اَلله قچان یازیب قۇیگنی گه اینانچی باعث حق سؤزلرینی بیتهدی. بوتون عیبی-یو، گناهینی، بار ایزگولیک و آدمی لیگینی، برچه توبه-یو تضرع لرنی اچیق بیان ایتهدی. توغریسی، قیاس نینگ ایککینچی ابگه سی مولانا عبدالله قادری نینگ اؤز قۇلی بیلن یازگن بونده ی تاریخی اقرارنامه لری، کونده لیک لری یا که اؤز طبیعتی گه عاید اعتراف لری یوق حسابی. ادیب نینگ «سود(محکمہ)»^{۱۹} ده گی نطقی «زمانداش لری نینگ خاطره لری، حبیب الله قادری نینگ «آتم حقیده»، مسعود الله یف نینگ «اؤتگن لر یادی» کتاب لریده بو خصوصده گی آیریم معلومات لر اوچرهدی، خلاص. بیراق تصویریمیزچه، بابر بیلن قادری نینگ پوئیتیک تفکر طرزیده، ادبی ایستیتیک توشونچه لری، آدمی لیک و بارلیقنی کؤریشیده قنده ی دیر یقین لیک بار. «اؤتگن کونلر» ده یازوچی: «درحقیقت، بیزنینگ قرشیمیزغه یؤلبرس چیقسه، بیز قتیق قۇرقه میز، چونکه

^{۱۶} -اوشبو سؤزلر شورا سورہ سی نینگ ۱۱-آیتی نینگ سؤنگگی بؤلگی دیر. آیت نینگ تۇلیق متن و ترجمہ سی قوییده گی دن عبارت: «فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُكُمْ فِيهِ نِيسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» (ترجمہ سی: الله تعالی یہرآسمان نینگ یرہ تووچسی دیر. سیزانسانلر اوچون اؤزلرینگیزدن عیاللرنی جفت قیلیب یرہ تدی. حیوان لرنی جفت-جفت قیلیب (ایرک-اؤرغاچی) یرہ تدی و شو ریجہ بیلن سیزلرنی ہمده سان- سناقسیز مخلوقلرنی یرہ تدی. اونگہ اؤخشش هم او اؤخشه شی هم یوق. او ایشینوچی و کؤروچی دیر).

^{۱۷} -آل عمران سورہ سی نینگ ۱۸۹-آیہ سی. آیت نینگ تۇلیق متن و معناسی قوییده گیچہ دیر. «وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (ترجمہ سی: آسمان و یرہ الله نینگ ملکی دیرو حکمدارلیگی ایسه فقط الله نینگ اختیاریده دیر، الله همه نرسه گه قادر)

^{۱۸} - معناسی: «انسان نینگ یحشی-یامان عمللرینی یازیب تورووچی فرشته لر»

بىزنى اۋلىم كۈتەدى، انسان اوچون دنياده اۋلىمىدن قۇرقونچ نرسە يۇق» (۳۲۰-بەت)، دېدى. اديب كېلگۈسى واقىئەلەرنى اۋقۇۋۇچى گە آلدىندىن سېزدىرىش نىنگ مەخسۇس ادبى اصولىنى قۇللەب مى ياكە ايچكى بىر تويغو دعوتى بىلەن مى، ھەر توگۈل، كوموش اخىرگى مەكتۇبىدە آنەسى گە: «مىم بۇلسە نىمە اوچون دىر يۈرەگىمدە بىر قۇرقۇۋ بار...»، دەپ يازەدى (۳۶۳-بەت). واقىئەلەر رواجىدن قۇرقۇۋ سىرى آچىلەدى، زەرلەنگەن كوموش جام گە اۋقۇچىب قوسىر اېدى. عىبدار زىنەب يۈسەف حاجى اويىدن ھىدەلەدى، اكەلەرى اونى كىشىنەب قۇيىشەدى. چىنەرگى قازى و طبىبلەر تامانىدن تصدىقلىغىچ، جىنايتى اوچون جىزالنىش ھكىمى اونىنگ اوستىدن كۈترىلەدى. زەرلەنىش ھادىئەسى پادشاھ بابىر ھاياتى دە ھەم يۈز بېرەدى. ھىندۇستان لىكلەر قۇلىدن زەرلى آش يېگىچ، اونىنگ كۈنگىلى بى ھىزۇر بۇلەدى. بو تۇغرىدە: «آبخانەغە بارگۈنچە يۇلدە بىر نوبەت قوسە يازدىم. يەنە بىر نوبەت قوسە يازدىم. آبخانەغە بارىپ، قلىن قوسىتۇم. ھەرگىز آشدىن سۇنگ قوسىمىس اېدىم، بلكە ايچكەندە ھەم قوسىمىس اېدىم» (۲۸۱-بەت)، دەپ يازەدى او. عىبدارلەر جىنايتى گە يەرەشە جىزا آلەدى: بىرى نىنگ تېرىسى تىرىكلەيىن شىلىنەدى: يەنە بىر عىبدار فىل نىنگ اياقلىرى آستى گە تىشلەندى (۲۸۲-بەت). بىر اۋلىمدىن قالگەن بابىر گۇيا آنەدن قىتە توغىلگەن دېك بۇلەدى. «تېنگرى مېنگە باشىن جان بېردى»، دەپ شىكرانە اېتدى او. جان ھىلۇم گە كېلىپ كېتگەن بۇندەى وضعىتلىردە انسان اوچون جانى عزيز كۆرىنەدى. شۇندە ھەم مەمۇنى، تىرىكلىك نەمىتى اوستىدە اۋىلەيدى. بابىر اقارار يازەدى: «جان مۇنداق عزيز نىمە اېمىش، مۇنچە بىلىمىس اېدىم، اول مەرسە بار كىم: كىم اۋلەر ھالەتقە اېتسە، اول بىلۇر جان

قدرینی...» (۲۸۲-بیت). اصلیده انسان حیاتی اجتماعی-معنوی، روحی - مادی و باشقه ضدیت همده مرکب لیک لر اوستی گه قوريله دی، اؤزینی و اؤزلیگینی انگله گن لر فرصتنی غنیمت بیلیب، آخرت کونی اوچون آذوقه جمعله یدی، سوال-جواب گه حاضریک کؤره دی. چونکه بابر تعبیریچه، «هر کیم که حیات مجلسیغه کیریبتور، عاقبت اجل پیمانہ سیدین ایچکوسیدور و هر کیشی کیم تیریکیلیک منزلیغه کیتیبتور، آخر دنیا غمخانه سیدین کبچگوسیدور» (۲۸۹-بیت). تیریکیلیک و اؤلیم گه عاید «حیات مجلسیغه» کبلیب-کبتیش نینگ حکمتانه افاده جوده تیغیز و قرشیلنتیریش اصولی اساسی گه قوریلگن. شو گپ دوامیدن بابر برچه گه مشهور «...دهر ارا قالدی فلان دین یخشیلیغ» مصرع لرگه ماسلب جوده مهم و مردانه حیاتی بیر گپنی یازه دی: «یامان آت بیله تیریلگندین، یخشی آت بیله اؤلگن یخشی راق». بونده «یخشی-یامان»، «تیریلگن-اؤلگن» تضاد لری افاده تأثیرینی آشیره دی. «اوتگن کون لر» ده اؤزی نینگ حیاتی مضمونی نی اؤیله یاتگن یوسف بیک حاجی دیدی که: «مبن کؤپ عمرنی شو یورت نینگ تینچلیغی و فقرانینگ آسایشی اوچون صرف قیلیب، اؤزیم گه عذابدن باشقه هیچ بیر قناعت حاصل قیله آلمه دیم... بابالرنینگ مقدس گوده سی مدفون تورکستانیمیزی ایاق آستی قیلیشیغه حاضرلغن بیز ایتلر یره تگووچی نینگ قهری گه البته یؤلیمیز! تېمور کوره گان کبی داهی لر نینگ، میرزا بابر کبی فاتح لر نینگ، فارابی، اولوغ بیک و علی سینا کبی عالم لر نینگ اؤسیب-اؤنگن و نشو-نما قیلغن لری بیر اؤلکه نی هلاکت چوقوریغه قهره ب سودراغووچی البته تنگری نینگ قهریغه سزاوادریر» (۲۹۴-۲۹۵-بیتلر). حاجی بېش کون لیک عمریده «دنیا ماجرا لیردن اېتک

سیلکیب توشہ آخرت تدارکی»نی کوریش گہ اوزیدہ رغبت و ضرورت سپزہدی۔ درواقع، عبداللہ قادری تیریک محلی دہ اوز وطنی و ملتی گہ بؤلگن سبؤگیسی، حق گپی، اېزگو عملی و بی بها اثرلری عوضی گہ حاجی گہ اؤخشب، اوزیگہ عذاب۔ عقوبت لر، تهمت و بهتان لر آرتتیریپ آلدی۔ اما ادیب نینگ فوق العادہ جسارت اېگہسی اېکنی هم، بو مردانہ فضیلت قهرمان لری طبیعتی گہ کوچگنی هم بار گپ۔ شو اوزیندہ اوچ دشمنی بیلن بیر اوزی آلیشگن آتہ بیکنی یا کہ دار آستیدہ اؤلیم گہ تیک قرہ گن انورنینگ اؤتکیر کؤزلرینی اېسلش اؤزینلی، البتہ۔ «حقیقت، اچیب سؤزلشدہ دیر» حکمتی حیاتی دستوری بؤلگن ادیب «محکمہ دہ گی نطقی دہ» اؤشہ مستبد دؤرنینگ «عادل محکمہ سی گہ» قرہ تہ: «مېن تۇغری لیک آرقہ سیدہ باش کېتسہ، «ایخ» دېدیگن بیگیت اېمس من... کؤنگلیدہ شمس غباراتی، تېسکری چیلیک مقصدی بؤلمہ گن سادہ، گؤل، وجدانلیک بیر بیگیت گہ بو قدر خوارلیکدن اؤلیم تنسیقراق دیر۔ بیر نېچہ شخص لرنینگ آرزوسیچہ، معنوی اؤلیم بیلن اؤلدیریلدیم۔ اېندی جسمانی اؤلیم مېنگہ قۇرقینچ اېمس دیر^{۲۰}»، دېب آیتہدی۔ کپینگ حفظ محلی دہ: «مېنگہ قۇییلگن عیب لرنی باشدن۔ ایاق رد اېتہ من۔ حقیقت یؤلیدہ ہر قندہی، جزادن، قیناقدن قۇرقمہ یم۔ اگر آتماقچی بؤلسہ لرینگ، کؤکرہ گیمنی کپریب تورہ من...^{۲۱}»، دېب مردانہ سؤزلہیدی۔ خوددی شوندہی مردانہ تویغو، حقانیت، فوق العادہ جسارت، اولکن شجاعت بابر عمری گہ، «بابرنامہ» متنی گہ نور

عبداللہ قادری۔ محکمہ دہ گی نطق۔ «اؤزبکستان ادبیاتی و صنعتی» گزېتہ سی۔ ۱۹۹۴۔ ییل، عېیت۔^{۲۰}

قادری نی قۇمىسب۔ تاریخ: عبداللہ قادری نامیدہ گی خلق میرائی نشریاتی۔ ۱۹۹۴۔ ییل، عېیت۔^{۲۱}

بغیشلەیدی. اونینگ فاتح لیگی، اېل آبادچیلیگی، بغیری کینگ لیگی دۋست و دشمن لری گە کۋرست گن مروتی، اینیقسە، فرزندى دن جانى نى هم آیه مه گنى اوزاق ماضى نینگ اۋچمس حقیقتى. اۋغلى همایون نینگ دردی گە حکمی حاذق لردن «یخشی نیمرسە لرنى تصدیق قیلماق کبرەک» دېب تشخیص قۋییشەدی. بابر «همایون نینگ مېندىن اۋزگە یخشیراق نیمرسە سى یۇق»، فکریگە کبلەدی و اوچ مرتە اۋغلى نینگ تېگرەسیدە ایلەنیب آیتەدی که: «مېن کۋرتردیم هر نې دردینگ بار». اۋشل زمان مېن آغیر بۋلدیم، اول یېنگیل بۋلدى. اول صحت بۋلیب قۋپتى. مېن ناهوش بۋلوب ییقیلدیم» (۳۵۵-بېت). بوندەى وضعیتە حق بیلن اولیاء صفت انسان آره سیدە گى پردە لر کۋتریلەدی. تازە یورە کلی آتەنینگ چین دعاسى تنگری حضوری گە اۋق باردی و اجابت بۋلەدی. بابر اولیمى مردانه بۋینیگە آلەدی. بابر نثریدە افادە یۋسینی جودە قیسقە. کم سۋزگە کۋپ معنا یوکلنەدی.

اعجاز مقامی

کم سۋزده کۋپ فکر بیانی ممتاز پوئیتیکەده «اعجاز دېیلەدی». «بابرنامە»- شاعرینگ نثرى، پادشاه نینگ نظرى؛ اوندە انسان عمرى، تاریخ واقعی لیگی، جغرافیایى معلومات لر یۋل- یۋلکەى قۋریقدن - قۋریق بیان قیلینمەیدی. دېیلیک: «کۋنگیلر گل ینگلیغ آچیلیب، کۋزلر چراغ دېک یارودی» (۳۵۴-بېت) کبی قیسقە، اۋخشە تیلیشى و تورکی افادە بابر اسلوبى گە گینه

خاص دیر۔ بابریننگ نثری تأثیرلی، آہنگ لی، شعرلی، مہابتلی، سجع لی، تواضعی، لطافت لی، اؤخشہ تیش لی؛ اوندہ توصیف بیلن تصویر اویغونلشہ دی۔ آره-آرہدہ لیریک پَفاَس (غنایی پاتوس)^{۲۲} بېزہ تیلگن، عینی دمده تراغیزم (تراژدی)^{۲۳} سوغاریلگن «بابرنامہ» اؤزبېک ممتاز نثری نینگ فصاحت و بلاغت نمودنہ سی، اعجاز مقامیدہ گی بې تکرار اثر۔ سؤزی کم، معناسی اؤکتہم؛ فکر و توشونچہ لر توقنشہ دی، سؤزگہ سؤز اورینہ دی، سؤزدن سؤز اؤنیب چیقہ دی۔ اؤقیمیز: «نہ اوچون کیم، الر اسرو قلین، بیز کؤپ آواز، اؤزگہ بو قوی لیک بیلہ الر ارک تہ و بو ضعیف لیق بیلہ بیز تاشقؤرغاندہ» (۱۰۱-بېت). اؤز ارا قرمہ-قرشی قطب تورگن «الر-بیز»، «قلین- کؤپ آز»، «قوی لیک-ضعیف لیق»، «ارک تاشقؤرغان» کبی جفت و ضد سؤزلر آرہ سیدہ بیر دنیا توشونچہ لر جمع لنہ دی۔ باشقہ بیر مثال: «ولایت آرہ سی، تانگ یاووق و مقصد بیراق» (۱-۵بېت). قرشیلنتیریش دن افادہ انیقلہ شیب گؤزلشہ دی۔ باشقہ بیر صحیفہ گہ نظر سالہ میز۔ بابر الغاؤ- دالغاؤلی کون لرنینگ بیریدہ بندہ علی دېگن شېریگینی کوتیب اؤتیریددی۔ کوتگندہ کون جؤزیلہ دی، ثانیہ لر ایمیلہ دیدی؛ وقت یورمہ دیدی، گویا تۆختب قالہ دی: «صبح اوزلب کبلہ دور، بو ہیچ کبلہ یدور» (۱۰۵-بېت). بوندہ ی بیان طرزی فقط حالت افادہ سی، معلومات بېریش جریانیدہ اېمس بلکه

^{۲۲} لیریک پَفاَس: «بو تقدیماتچی کؤرستہ دیگن ادبی طایفہ دیر، لیریک پفاَس نینگ اساسی وظیفہ سی اؤقووچیدن جسی جواب تاپیشی، اونی قهرمانلرگہ ہمدرد بۇلشی، صمیمی لیریک پفاَس مؤلف اوچون ضرور بۇلگن حس-تویغولرنی یرہ دہ دی، اوندہ بیلدیریلگن فکرلرنی کوچہ تیرہ دی. (<https://gigafox.kh>). انگلس تیلی (pathos) دبیلہ دی، عینن اوشبو کلمہ نینگ تلفظی دری تیلیدہ پاتوس دیب ایشلہ تیلہ دی (khodshokofa.com/fa).

^{۲۳} tragizm

تورلی تاریخی واقعه لر تفصیلاتی یا که تاریخی شخص لر طبیعتی یاریتیلگن صحیفه لر هم تېز- تېز اوچرهیدی. «بابرنامه» ده واقعی لیک، فکر و توپوغو نااؤرین تفصیلات و آرتیقچه لغولرسیز یازیلهدی. تۆغریسی، کینگ قمارولی، ادبی-تاریخی نثرینینگ عمومی اسلوبیده یازیلگن «بابرنامه» دېک معظم و بی تکرار اثر اؤزیدن کپینگ تورلی ژانرده گی اؤنل - یوزلب بدیی اثرلر اوچون نهینچ، ایلدیز و منبع بؤلیب خدمت قیلگنی عینی حقیقت دیر.

سؤزینینگ اعجاز مرتبه سی عبدالله قادری نثری پوئیتیکه سی گه، قهرمان لری نطق گه هم خاص. آته بېکنی ایکیکینچی مرته اوپلنتیریش هوسیده یورگن اؤزبېک آییم بیر کونی حسن علی بیلن گپ تله شیب آیتهدی که: «سپن دېک سقالی اوزون، عقلی قیسقه دن کینگش سؤره ب اؤتورغن مېن هم احمق!» (۱۶۳ بیت). شاکر بېک نینگ آته بېککه اپوریلش صحنه سی آستانه سیده استا علیم: «یامان نینگ جزاسی دن یخشی نینگ حکایه سی افاده لیک»، دېب سامعلیککه حاضرلنهدی (۲۵۴-بیت). بونده ی نطق ده «سپن»- «مېن»، «اوزون»- «قیسقه»، «یخشی» بیلن «یامان»، «جنازه» بیلن «حکایه» سؤزلری ضدلنهدی. یوسف بېک حاجی بیر ییغیلیشده: «بو سقال شو اېل قیغوسیده آقردی. بو کؤنگیل شو منفعت پرست لر تأثیریده قارهیدی» (۳۱۸-بیت)، دېگن گپلری سېمنتیک (معنایی) قرشی لیک^{۲۴} دیر. یوسف بېک حاجی نینگ اؤز نفسی گه نظری، ملامتی و اعترافیده گی سقالی نینگ آقْرِیشی یا که کؤنگلی نینگ قارهیشی تصویرنی تازه بیر انسان عمری نینگ یؤللری تامان یؤللهیدی. اصلیده

^{۲۴}semantik

وضعیت، خصوصیت‌نینگ کانترستلی (قرمه-قرشی)^{۲۰} - قیاسی تصویرینی رومان‌نینگ دستلبکی صحیفه‌لریده یعنی کاروانسرای‌ده آتەبیک توشگن حجره یا که آتەبیک بیلن حامد خصوصیتی بیانیده‌یاق کۆرینه‌دی، دېب بو بدیع صنعتدن رومان‌ده جوده کۆپ و اۆرینلی فایده‌لنەدی. بعضاً کونداشلرنینگ معنویتي، سويه‌سی هر جهت‌دن تقاسلنەدی. اۆز مقصدی یۆلیده‌ینگ قهرمانلرنی صحنه‌گه آلیب چیقیش جریانی رومان آخرب قالگنی‌ده هم دوام اېته‌دی. ادیب رومان‌نینگ «خۇشروی بی‌بی و زینب» فصلیده‌گی: «خۇشروی اوزون بۇیلی، قاتمه‌راق و رزچه تن‌لیک اېدی. زینب قیسقه‌بۇی، گۆشتدار و آق تن‌لی اېدی. خۇشروی‌نینگ حرکتی یېنگیل و لفظی تېز اېدی، زینب لفاظ و اؤنته سۆزغه آرنگ بیرته جواب قیتره‌دی‌رغن اېدی» (۳۵۳بیت)، دېگن آیه-سینگیلر طبیعتی‌نینگ قیاسی‌دن تصور تۆلیشه‌دی.

اعجاز مقامیده‌گی بونده‌ی مثاللرده بابر میرزا هم، عبدالله قادری هم چین معناده‌گی اۆز اېلی و تیلی‌نینگ بیلیم‌دانی، اۆز دۆری ادبی تیلی‌نینگ بنیادکاری همده اۆزبېک تیلی‌نینگ برچه امکانات‌لریدن تۆله فایده‌لنگن ادبی شخص‌لر صفتیده‌کۆرینه‌دی. بو ایکیکي معظم ادبی سیما تورکی- اۆزبېک ادبی تیلی‌نینگ افاده صلاحیتی و قمراونی اۆزلری‌نینگ عملی خدمت‌لری بیلن اثبات‌له‌دی، شونینگدېک، ذکا تیلشناس صفتیده بعضاً نظری قره‌ش‌لرنی هم بیان قیلیش‌دی.

ایککی تیلچی

عبدالله قادری اؤزی نینگ بی تکرار بدیعی اثرلری بیلن اؤزبک ادبی تیلی نینگ بایلیگی نی اثبات ایتدی؛ اؤرنی کهلگنده شېوه سؤزلردن اونوملی فایده لندی. ادبی خلق تیلیده قؤللنه دیگن «چیپ» سؤزی اوچون «غاو، برریکه ده معناسیده»، باشقه بیر صحیفه ده گی دیالوگ ده کهلگن «اېشیک» سؤزینی «فرغانه ده حوبلی اېشیک دېدیلر» دېب ایضاحله یدی. حامد جنت آپه گه «...گذردن چیقوب بیر چهارک اېت کېلتیریب، شؤربا قیلیب بېرسنگیز» دېدی. یازوچی «بیر چارکنی» «اوج یریم- تۆرت قداق چمه سی تاش دیر» دېب ایضاحله یدی. بوگونگی اؤقووچی اوچون بیر قداق نینگ ۴۰۹،۵۱۲ گرم گه تېنگ آغیرلیک اؤلچاو بیرلیگی اېکنینی اېسله تیش گه ضرورت بار. باشقه اېپیزود (حادثه ده)^{۲۶} اوزاق آیریلیق دن کبیین قیته اوچره شگن کوموش آته بېککه «سیز اېندی قیرچیللب سیز!» دېب آیته دی. ادیب «قیرچیللش» سؤزی گه: «قیرچیللش- عادت ده قارگه آیتیله دی. مثلا، قتیق ساووقده یاقغن قار قیرچیلله ی دیر. شوندن آلیب، عینی یېتیلگن ییگیت لرنی قیرچیللمه ییگیت، دېدیلر» طریزیده رومان نینگ اساسی کانتېکستی (متنی)^{۲۷} دن تشقریده ایضاح یازدی. «محرابدن چیان» ده خدایارخان اؤز اؤرده سیده گی میرزالرگه عربی سؤزلرنی کۆپ قؤلله گنی اوچون «اېنه لرینغ عربقه تېککن می؟» دېب تنبیه بېره دی. یازوچی «اېنه لرینغ» سؤزی گه تۆخته لیب: «اېنه لرینغ سؤزیده گی «ng»

حرفینی «نیغی» روشیدہ قَلین سۆزلەیدیر. بوگونگی فرغانه اۆزبک لردە هم (آینقسه قیشلاق لردە) یومشاق «ng» اۆرنی گه قَلین «نیغی» ایشله تیلیشی کۆپ ایشیتیلەدیر. حاضرگی اصلاح قیلینگن حرف لریمزده بو قَلین «نیغی» نینگ مخصوص شکلی یوق دیر. یازگن «ن-غ» حرف لریدن بیر تاووش یسلسه هم، بیراق اوقوغنده هر کیم بونی مخرجیدن چیقرالمس، ینگلیش اوقور. بو قَلین «نیغی» اۆزبکچه بیر نېچته سۆزده گینه ایشله تیلমে ی کۆپ سۆزده استعمال قیلینگنی اوچون مېنیمچه علیحده بیر شکل قبول قیلیش احتیاجی حس ایتیلەدی. مثلاً مشهورلری: «زغ، پغ، لغ، درغ، قلغی- قسغی، درغ، تۇنغیز، شغی، تۇنغیلله ماق، تۇنغ، تۇنغوچ و انگیز، تینغ» باشقەلر... اېسکی «نینگ» «ng» روشیدە اصلاح قیلینگن. بو یوغان «نیغی» هم «غ» حرفی نینگ اوستی گه نقطه قۇیولیب یازیلسمیگین...^{۲۸}، دېهه ایضاح یازەدی و ایمه نیب، تکلیفنی بېرەدی. ادیب اۆزبک تیلی نینگ طبیعی خصوصیت لرینی، جمیع که فضیلت لرینی قدرلش اوستیده باش قاتیرگن؛ شونینگ اوچون هم تیلده گی بونده ی معمالی فونتیک حادثه گه مخصوص تۇخته له دی.

بابر اۆزی نینگ مشهور:

«یاد اېتمس اېمیش کیشی نی محنت ته کیشی،

شاد اېتمس اېمیش کۆنگولنی غربت ته کیشی.

^{۲۸} - عبدالله قادری. اوتکن کون لر. محراب دن چیان. تاریخ: غفور غلام نامیده گی ادبیات و صنعت نشریاتی. ۴۳۰ بیت.

کۈنگلوم بو غریبلیقتە شاد اۋلمەدی هیچ،

غریبتە سېونمىس اېمىش، البتە، کىشى»^{۲۹}

رباعى سىدىن كېيىن توركى تىل نىنگ تاووش خصوصىتى گە داير ملاحظە يازەدى: «سۈنگرە معلوم بۇلدى كىم، تورك لفظىدە محل اقتضاسى بىلە «ت» و «د» يىنە «غ» و «ق» و «ك» بىر-بىرلىرى بىلە مبدل بۇلرلر اېمىش» (۹۰-بېت). اۋرنى گە قرەب «ت» بىلن «د» اونداشى نىنگ، «غ»، «ق» و «ك» تاووش لرى نىنگ اۋرنى المەشىب كېلىشىنى، اولرنى اۋز ارا ماسلشووچنلىك طبعىتىنى توشونتىرەدى. بابرنىنگ ۲۸ تە حرفدن تركىب تاپگن علىحده الفبا- «خط بابرى» گە ترتيب بېرگنى، شو خطدە فرزندلرى گە مكتوب لر، حتى زمانەسى نىنگ خطاطلرىگە «مصحف» نى كۈچىرتىرىب مكە مكرمه گە يوبارگنى معلوم^{۳۰}. بابر «بابرنامە» دە جاى نام لرى، تورلى تارىخى شىخس لر، مملكت، شهر و قىشلاق لرنىنگ توصيفى، طرفە عرف- عادت، اودوم لر، حيوانات و نباتات عالمى مناسبتى بىلن كۈپ سۈزلرگە اىضاح يازەدى. مثلاً: «يىنە هند اېلى عددنى هم خۇب تعين قىلىتورلر: يوز مىنگنى «لك» دېرلر، يوز لكنى «كرور» دېرلر. يوز كرورنى «أرب» دېرلر. يوز

^{۲۹} بو رباعى «بابرنامە» تركىبيدە عىنى شكلدە كېلەدى. اما شوكونگچە باسلىگن بابرنىنگ شعرى مجموعه لرىدە رباعى نىنگ بابرىشناسلر اعتبار بېرىپ، انىقلىك كىرىتىشى لازم بۇلگن و يىتتە سۈزنىنگ اۋرن المش گن قوبىدەگى نىسخەسى هم كېنگ عامەلش گن .

«ياد اېتمىس اېمىش كىشىنى غرىبتە كىشى،

شاد اېتمىس اېمىش كۈنگۈلنى محنتتە كىشى.

كۈنگلوم بو غرىبلىقتە شاد اۋلمەدى هیچ،

غرىبتە سېونمىس اېمىش، البتە، كىشى»

^{۳۰} -اۋكتىم سلطان اوف. «خطى بابرى». «ماضى دن صدا» ژورنالى، ۲۰۳-يىل، ۲-۴-سان. ۹۰-۹۲-بېت لر.

اربىنى «گرب»، يوز گربىنى «نيل»، يوز نىلنى «پەدەم»، يوز پەدەمنى «سانگ». بو عدەلەرنىڭ تەيىنى ھىندوستان مالىنىڭ كۆپلىگىنىڭ دىلىلى دور» (۲۶۶-بەت). تىلشەناسلەر فەكرىچە، بابىر بىككى يوزدىن آرتىق سۆز اېتمالوۋى گە انىقلىك كىرىتەدى.

بابىر اۋغلى ھامىيون گە يازگن جواب مەكتۇبىدە نىبەرەسى اسمىنىڭ مەناسى گە، خەتلى دە يۇل قۇيگن املا خەتلىرگە اەتبار بېرەدى. اېنگ اساسىسى اسلوبى گە نىسبەتاً: «بۇندىن نرى بې تەكلىف و روشنى و پاك الفاظ بىلە بىتى: ھىم سىنگە تەشۋىش آزاراق بۇلور و ھىم اۋقۇغۇچىگە» (۲۲۱-بەت)، دەپ اۋزى قۇللەگن اصوللردىن قىمەتلى اۋگىت بېرەدى. بۇندەلى مەلەظەلر بىرچە دور فەرزەندلى اۋچون آتەلر ايتگن ەمرباقى نەسىحت دىر. بابىر بىلەن ەبدەللە قادىرىنىڭ اثر، بىتەك، مەكتۇب، انشەئەنى انىق و تىنىق يازىش خەسۋىدەگى فەكرلىرى اۋز ارا اۋىغۇن. قادىرى فەكرىچە، يازگن لىرگە «يازۇچىنىڭ اۋزى گىنە تۇشۇنىب باشقەلرنىڭ تۇشۇنىمىسلىگى كەتە ەيب»، «فەكرىنىڭ افادەسى خەمەتى گە ىرەمەگن سۆز و جەملەلرگە يازۇودە اصلاً اۋرىن بېرمىسلىك لازىم». ياش يازۇۋچىلر اۋز اثرلىرگە بىراۋىنىڭ سۇنگ سۆز ياكە سۆز باشىسى بىلەن طۇمار تەققەندىن ياكە نەشرىيات مەررلىرگە آرتىقچە ايش قالدىرگەندىن كۆرە اۋزلىرىدە ثابت تۇرىب، «بىر سەئەتدە اېمىس اۋن سەئەتدە يازىشلىرى» و يازگن لىرىنى «بىر قىتە اېمىس، اۋن قىتە تۇزەتەشلىرى كىشىنىڭ ياردەمى گە تېرمولىشى گە قرەگندە ھىم فەيدەلىك، ھىم

امیدلیک دیر»^{۳۱}. نظریمدہ، ہر ایککی علامہ-گنل (نابعہ)^{۳۲} ادیب نینگ اثرلری، یازیش ملکہ سى و تجرسیدن اؤتگن ادبی-نظری اؤگیت لری برچہ دۆرنینگ یاش ایجادکارلری اوچون معظم دارالفنون سباق لری اؤرنینی باسہ دی.

گل و چاگیر

گللی صحنہ لر: عبدالله قادری نی قرداش لری «گل شیداسی ابدی» دہب اہسگہ آلیشہ دی، ادیب اؤز قہرمان لرینی بعضاً گل گہ تقاسلہ یدى یا کہ اولردن آیریم لری گل پروشی بیلن مشغول بۆلہ دی. یازووچی کوموش بی بی نینگ پریشان حالی اوچون: «بیر نرسہ تۆغریسیدہ اؤیلر میدی یا کہ باش آغریغیسی کوچلیک میدی، ہر حالده نماز شام گل کبی یایبق ابدی» (۳۰-۳۱-بہت)، ایضاح بہرہ دی. کوموش تورموش گہ اوزہ تیلہ دیگن صحنہ گہ نظر تشلہ یمیز. بو بیغین نی ہم یازووچی «قیزلر مجلسی-گللر، لالہ لر، طوطی لر، قمری لر مجلسی!» (۵۳-بہت)، طرزیدہ «گللر» بیلن بہزیدى. بوندہ ی گۆزل منظرہ گہ اوچرہ گن آدم «گل تنلشدہ بیرار قرارگہ کبالمہ ی» ہمہ گہ کولگی بۆلیشى ممکن. اما دۆرہ گہ کوموش بی بی کیریب کبلگچ، اگر گل نی گل دن اجرہ تیب تنلش گہ ضرورت بۆلسہ، اہندی آدم متردد بۆلمہ یدى ایکلی لہ نیب اہسنکیرہ مہ یدى. چونکہ «کوموش بی بی لالہ لر ایچیدہ گی بیر گل و یولدوزلر آرہ سیدہ غی بیر آی ابدی» (۵۴-بہت)، دہب گل و آی گہ قیاسلہ یدى. دلی-غولی اؤزبیک آیییم کوموش نی

^{۳۱} -عبدالله قادری. «دیاربکر». تاریخ: «ینگى عصر اولادی» نشریاتی. ۲۰۷ ییل، ۲۳۰ بیت.

^{۳۲} genial

بیرینچی بار کۆرگنیدە گاه اۆپکەلەنیب، گاه ابرگەلەنیب: «اېندی کۆرسم میلتيق نینگ اۇقى دېک، پوشتی (گلابی رنگلی گل) گل نینگ تۇقی دېک کېلنیم بار اېکن....» (۳۲۵-بېت)، دېپە شاعرلەندى و کۆنگیل قووانچینی اظهار قیلەدى. رومان انتھاسی گە یقین آتەبېک توش کۆرەدى. ادیب اونینگ شونى هم گل و گلزار تامان بورەدى. آتەبېک «توش کۆرر اېدى: چمن دە گلر آچیلغن اېمیش... بو گلشن اونینگ اۆزینیکی اېمیش... اول رنگارنگ چېچکلردن کۆزینی آلامس اېمیش» (۳۶۸-بېت). عبدالله قادري گل شیداسی اېدى: بو فضیلت اونینگ قهرمان لری گە کۆچگن. رعنا تصویری اوچون «رعنا گل نینگ سووی» گە ضرورت سېزگنی هم بېجیز اېمس. لطیف گلر شاعر کۆنگیلینی، انسان نی اۆزینگە مفتون قیلیشى ممکن. اینیقسە حیاتی نینگ بیرار کونینی خاطر جمع اۆتکزمەگن، «ایککی رمضان عیدینی پیاپی بیر یېردە» اۆقیمەگن بابرنینگ کۆنگلی چمن زار و طبیعی گلر گۆزلیگی دن آرام تاپەدى. گللر نینگ نوع لری بیلن قیزیقەدى. کابلدە لاله گلی نینگ اۆتیز تۆرتتە تورى بارلیگی نی انیقلاشتیرەدى. «بابرنامە» دە: «ینەدە هندوستان دە طورى گلر باردور» جملەسیدن کېین «جاسون»، «کَنیر»، «کَیورە»، «یاسمن» کبی بیر قنچە گللر نینگ شکلی، رنگی، تنەسى، ایلدیزی و هیدی گچە تعریف لەیدى (۲۶۴-بېت). بابر هند یېریدە آگرە گە سوو کېلتیریب، آباد قیلگنینی شونەدى یازەدى: «هر گۆشەدە مقبول چمن لر، هر چمندە موجه گل و نسترن لر مرتب و مکمل بۆلدى» (۲۷۵-بېت). باشقە بیر اۆریندە یازەدى: « طرح بیلن چمن لر قیلیب، چمن لر اطرافیدە خوش رنگ و خوشبوی گل و ریاحین تیکمک کبرەک» (۳۳۰-بېت). بابر هندوستان دە «نیلوفرزار سَیرینگە» چیقەدى. بو گل نی

جوده یخشی تعریفلب هیدلر نیلوفرنینگ اوروغی گه «دوده»، گل نینگ اؤزینی «کۆل کیکری» آتش لربینی اېسلب اؤته دی (۳۳۸-بېت). بابر قدیمی یېتیب بارگن تورلی حدودلرده کۆچت لر اؤتقزیب، گللر اېکیب، اؤنلر باغ و راغلر و یوزلب گلزارلر برپا قیله دی. بونی آرهدن عصرلر اؤتیب، جواهر لعل نهرو «دنیا تاریخی گه نظر» کتابی ده یازهدی: «او گللرینی و باغلرینی سېور و جزیرمه هندوستانده اؤرتنه آسیاده گی وطنینی تېز-تېز اېسلب تورردی: «... بنفشه سی بسیار لطیف بؤلور... قلین لاله و گللر آچیلور»، دېب خاطرله دیدی او اېسته لیک لریده» (الهام سلطانونف ترجمه سی).

بابر لیریکه سیده گی «گل»، زیبا گلی نینگ پریشان زلفی، قیسی بیر گل نینگ وفاسی، گلستان ایچره «روح زیبا» گلی نینگ کۆرکی- بولرینگ بری یار وصفی گه تعلقی. اونینگ دلّی یانه شاعر کؤنگلی نی لاله لر ایچره بیر گل اؤرتهدی. شو باعث غزللریده گی گل، لاله، بنفشه، یاسمن، ریحان، نرگس، چمن، گلزار کبی اؤبرزلر مېتافوریک (استعاره) ^{۳۳} وظیفه سینی بجرهدی.

بۆزه لی بزم لری: «اؤتگن کونلر» ده گی عبدالله قادری نظری گه کۆره: «خلقیمیز تعبیریچه، بو زمان لر «مسلمان آباد» بؤلسه-ده، بیراق بو طنطنه لی تعبیرنی بوزیب قویه تورغن ایش لر هم یؤق اېمس اېدی. خان مسلمان، بېک مسلمان، خلق مسلمان، بونینگ اوستی گه یوریش-توریش هم مسلمانچه، حکم لر هم شرعیتچه اېدی» (۲۱۳-بېت). اما شو آرهدیده حکم لر رعایه قیلمه دیدگن اؤغری، فاحشه لر بارلیگینی، آیریم «اؤیلرده مثلث بیلن بۆزه لر خُم لب قینب»

یاتیشینی، چوقور قیشلاق تامان لردہ «رستمناہ کیشی لر بیلن ہیقیریپ یاتقن بۆزہ خانہ لر» ہم ایشلب توریشینی آشکار یازہدی. بوندہ ی معلومات، تفصیلات و ایضاح لردن کبین ادیب آتہبک نی اؤشہ بۆزہ خانہ لردن بیر گی یتکلہیدی. بۆزہ گر آتہبک نی «بۆزہ نی گلی بیلن مہمان» قیلہدی (۲۱۴-بہت). رومان نینگ «اونیتالمسہ نیمہ قیلسین؟» فصلی گہ کۆرہ آتہبک نینگ سیاق یۆلدہ یوریشلریدن آتہ-آنہ بېخبر. تۇغری راغی، یازووچی سۆزنی چۆزمس لیک اوچون اولرنی اؤغلی حالی دن آتہ ی خبرسیز قالدیرہدی. آتہبک نینگ «کېچہ لری الہ قیاق لرغہ کتیب، یوقالہ تورغان عادت لرینی» حسن علی بیلہدی، خلاص. آتہبک «بیر-ایککی قیتہ آرتیقچہ مست بؤلغان حال قیتیب، حسن علی تمام حیرتدہ قالدیردی» (۲۰۵-بہت). حسن علی آتہبککہ بیرار نصیحت قیلش نی ہم، اونینگ بوندہ ی مستانہ یوریش لرینی بیراوغہ آیتیش نی بیلمہیدی. بزم دن تون لری سرخوش قیتہدیگن آتہبک نی حسن علی یورہ گی ھوَجَلب کوتیب آلہدی. نارضا آھنگدہ «اؤغلیم، سیزگہ شو شیطاننی ایش نینگ نیمہ ضرورتی بار»، دېیدی. تانگلہسی مست لیکدن آیلگن آتہبک حسن علی نینگ یوزی گہ تیک قرہ آلمہیدی. ادیب آتہبک نینگ بو ادب سیز حالی بیانی گہ آیریلیق دردینی، «المی نی ایچکولیکدن آلیب» یوریشینی قۆشہدی.

استا علیم تعبیرچہ، مَی «بیر تاماندن کیشی نینگ سلامتلیگیگہ فایدہ بېرسہ، ایککینچی جہت دن تیریک لیک نینگ قیغو و الم لرینی» ہم اونوتتیریپ یوبارر اېمیش. ایچکی لیکدن قتیق حذر قیلہدیگن و مَی نی اؤزیگہ دشمن سنہیدیگن آتہبک بیرینچی مرثہ استا علیم نینگ اوییدہ

«تمام شرعی قلیب تیارلنگن مَویز» دن ایچہ دی. اؤشہ صحنہ دہ اؤزینی عذرلی لر قطاریدن سنہ دیدیگن استا علیم ایککی پیالہ ایچیب اوچینچی سینی قیغولی راق کؤرینگن آتہ بیککە اوزہ تیپ «قؤلیمنی قَیترمنگ مهمان» دَپب منظرت بیلن کوتیب تورہ بېرہ دی. «آتہ بیک پیالہ نی آلیش غہ مجبور بؤلدی. اوی اېگہ سی نینگ آیتگنی دېک مَویز جودہ ہم تینیق، یخشی چیققن کؤک چای کبی مصفا اېدی. پیالہ گہ اوزاق قرہب تورمہ ی ایچیب ہم یوباردی. آچ قارینگہ توشگن اؤتکیر مَی ویجّ پېتیریب قینتتی دہ، تماق آستی نی لاویلتماققہ آلدی» (۱۸۹-۱۹۰-بېتلر). قَیناتہ سی اېشیگیدن قوویلگن آتہ بیک ہم شو ذیلدہ اؤزینی معذورلر قطاری گہ قؤشہ دی. ہر جھت دن کامل، ایدیاں (حقیقی)^{۳۴} بیر انسان صفتیدہ قرہلہ یاتگن آتہ بیک نی عبداللہ قادری انہ شو نامشروع عمللرسیز، مَی سیز و بؤزہ سیز بزم لر فانیدہ (کؤرینیشی) دہ^{۳۵} تصویرلہ شی ممکن اېدی. احتمال، بوندہ قلم راست لیک رتبہ سیدن تایلینگن بؤلردی.

بابر ۱۵۰۶-۱۵۰۷. ییل واقعہ لری بیانیدہ اؤزی گہ حسین باقرا فرزندلری قیش نی ہراندہ اؤتکزیش گہ، علیشېر نوایی اویدہ استقامت قیلش گہ تکلیف اېتگنی نی یازہ دی. اول بدیع الزمان میرزا اویدہ مهمان بؤلہ دی. «بدیع الزمان قاشیغہ بارغندہ نماز پیشین دین سؤنگ چاگیر مجلسی بؤلدی، مېن اول

^{۳۴} ideal^{۳۵} fonida

محل ایچمس ابردیم» (۱۶۹-ببت). مجلس اهلی بابریننگ ایچمس لیگینی بیلگنی اوچون اونچه تکلیف هم قیلشمه‌یدی. بابریننگ یاشلیگیدن ایچکیلیککه اصلاً میلی بؤلمه‌گن؛ حتی بعضاً آتیه‌سی تکلیف قیلگنیده هم عذر آیتگن. «شبهه‌لیک طعم‌دین اجتناب قیلور ابردیم»، دېب خاطرله‌یدی او. تیموری میرزالر حضوریده بیگیت‌لیک یاشیده، نفس تقاضاسی بیلن اونده چاغیرگه میل پیدا بوله‌دی: «... ایچمکه عزم قیلدیم و بو وادی‌نی طی قیلماقنی جزم قیلدیم» (۱۷۱-ببت). مظفر میرزا مهمان‌گه آیتگنی ده بدیع الزمان اوئیده ایچمه‌ی، اونینگ اینیسی اوئیده ایچیش‌دن ایککیله‌نیب، ترددگه توشه‌دی. شوندن سؤنگ ایککی آغه-اینی بیر جایده جمع‌لنگنیده و اولر تکلیفی بیلن ایچیش‌نی مقصد قیله‌دی. بابریننگ چاغیر بزم‌لری شونده‌ی باشلنده‌ی. هری‌گه کبلگونچه بیر قوتلوم هم ایچمه‌گن شهزاده بابریننگ بوندن کبینگی بیرار مجلس‌لری معجون یا چاغیرسیز اؤتمه‌یدی. بونده‌ی بزم‌لر کیفی و کیفیتنی یخشی بیلگن بابر بیر نپچه بار «معجون صحبتی بيله هرگز عرق و چاغیر صحبتی راست کپلمس» (۲۰۸-ببت) دېب تأکیدله‌یدی. اولر نفس تقاضاسی، قالدیه‌رسه، حیات درختیدن بابریننگ باشی‌گه یاغیلگن کوزگی-خزان‌لر عیش-عشرت‌گه مایللیک اونی «چاغیریننگ نشئه و کیفیتنی» بیلن آشنا قیلدی. آره‌دن بیللر اؤته‌دی. ایش توبه آستانه‌سی‌گه یېته‌دی. «هر وقت توبه دغدغه‌سی خاطری» ده یورگن بابر هجری ۹۳۳-ییلی توبه آیته‌دی. «بابر عینی اؤشه فرصته نفس اوستیدن بویوک غلبه قازانه‌دی- ایچکی لیک بلاسینی یېنگه‌دی»^{۳۶}.

^{۳۶} -خیرالدین سلطان. «بابری نامه». ت. ۲: «شرق». ۱۹۹۷-ییل، ۱۰۰-۱۱۰-بېتلر.

زمان اؤلچاوی

تاریخی بیوگرافیک اثرلرده زمان و مکان چبگره لری تنلنگن تاریخی شخص نینگ حیاتی گه کؤپینچه ماس کبله دی. بو طبیعی حال. اما ادبیات عالمیده گی تاریخی اثرلر تورلی اساس لر اوستی گه قوریله دی. انسان عقلی بیلن چبگره لنگن زمان-اېره لر، عصورلر، ییللر، فصللر، آی لر، هفته لر، کون لر، ساعت لر... کبی کؤلملی استرانومیک تیزیم نی تشکیل اېته دی. ایجاد اهلی یوز بېرگن واقعی لیک تصویری ده - وقت افاده سیده استرانومیک تیزیم عنصرلریدن تورلیچه افاده لنه دی. تۇغری سی، بدیعی اثرده زمان-وقت فزیکى مضمون دن ادبی-فلسفی ماهیتی گه کؤچه دی. زمان توشونچه سی نینگ انیق بؤلگنی کون و تون- ییگرمه تۇرت ساعت تشکیل اېته دی. بو حساب اوچون قویاش حرکتی، انیقراغی، یېرنینگ اؤز اؤقی تېگره سیده ایله نیشی اساس سنه له دی. ایجادکار زمان تصویریده قویاش نینگ چیقیشی، باتیشی یا که ساعت میللری نینگ چاپیشی گه اعتبار بېره دی. عبدالله قادری رومان لریده کون لیک وقت نینگ «قویاش باتگن»، «سحر پیتی» یا که «بوکون ساعت ۱۲ ده...»، «حاضر ساعت کبچگی بیتتی لر بؤلیم قالگن...»، «کبچگی ساعت تورت لرده...» طرزیده گی افاده سی آنده-سانده کوزه تیله دی. گاه شو طرزده گی افاده دوامی دن مخصوص ایضاح قۇشیله دی: «...قویاش باتقن، تېوره گدن شام آذانی اېشیتیله دیر»، «سحر وقتى توریب چای ایچدی لر. صبح نمازینی اؤقیب، اره وه قۇشیلدی»، «کبچگی ساعت تۇرت لر، عسودن بیرآز اېرته راق حکومتی عسکری بیلن خلق آره سیده اوروش باشلندی...».

وقت نینگ افادہ سی اوچون «شام آذانی» (شام وقتی)، «صبح نمازی» (بامداد وقتی)، «عصودن بیرآز ابرته راق» (عصو وقتی) طرزیدہ گی ایضاح، یعنی کوندہ فرض اولہ راق بېش محل ادا قیلینہ دیگن نماز وقتی عبداللہ قادری رومان لریدہ ایندیویدوال (شخصی)^{۳۷} معنا و پوئیتیک کتگوری سیگہ کؤرہ ماہیت کسب اہتہ دی؛ ادیب کون لیک وقت قسم لری اوچون نماز اتمہ لرینی تنلہیدی.

عبداللہ قادری قلمی گہ بوندہ ی تصویر یؤسینی اؤز اجدادلری نینگ ادبی تفکریدن اؤتگنی، عینی دم دہ، «بابرنامہ» بولاغی دن سوو ایچگنی طبیعی کؤرینہ دی. چونکہ «بابرنامہ» دہ حادثہ بؤلگن ییل، آی، ہفتہ، کون و حتی کؤپینچہ اؤشہ کون نینگ انیق محلی گچہ تینیق بیتلہ دی. مثلاً بابر: «اخیسی دین نماز جمعه وقتی دہ چیقیب، بندی سالر یؤلی بیلہ نماز شام بیلہ نماز خفتہ آرہ سیدہ اندیجانغہ کھلدیم» (۳۲-ببت) دېب زمان نی نماز وقتی گہ باغلب یازہ دی. «بابرنامہ» نینگ ہر بیر صحیفہ سیدہ، یوزلب اؤزینلردہ «نماز بامدادنی اؤتب»، «نماز پیشین دین سؤنگ»، «نماز دیگر گچہ»، «نماز دیگر گہ یاووق»، «نماز دیگر دہ»، «نماز دیگر بیلہ نماز شام آرہ سیدہ»، «نماز شامغہ یقین»، «نماز شامدہ»، «نماز شام بیلہ نماز خفتن آرہ سیدہ»، «نماز خفتنغچہ»، «نماز خفتن دہ»، «نماز خفتن دین کھچراق» کبی تعبیرلر اوچرہیدی. بعضاً بابر فلان کونی «صباحی»، «آفتاب بیر نیزہ بوی چیقیب»، «آفتاب چیققندہ»، «آفتاب اؤلتورور محل» دېگنی چہ قویاش نینگ حرکتی و باشقہ وقت لرگہ

هم دقت قره تەدی. «بابرنامە» دە اولکن وقت بوتون لیگی، اونینگ قسم لری همده کون لیک وقت اؤلچمی معین تیزیم گە سالینگن، البته.

قیاسلەنە یاتگن اثرلرده گی بونده ی اۆرین لرگە هر ایکیکی ادیب شعوریده گی طبیعی سبزم و توغولر افاده سی، ایمان-اعتقادلی قلم اېگەلری نینگ بیان اصولی صفتیده قرەش اۆرینلی دیر. قالە وېرسە، زمانگە ماس اؤلچم لر ایزیده قهرمان لرنینگ حرکت قیلیشی همده اولرنینگ تفکر و تصویرگە اوغون افاده لەنیشی هم هر قنده ی اثرنینگ قدر-قیمتی نی آشیره دی.

کتاب- واسطه

یخشی کتاب- انسان عمری نینگ زینتی. بابر و عبدالله قادری دېک علامەلر یازگن کتابلر اېسە انسانیت نینگ معنوی ملکی. آدم لرنینگ مدنی-علمی، معنوی-معرفی درجه سینی اولر اؤقیگن کتابلر بېلگی لهدیدی. تقدیر علیشېر نوایی نی آلتی-یېتی یاشیده «ظفرنامە» مؤلفی علی یزدی گە روبرو قیلەدی. موی سفید تاریخچی بیلن بالە علیشېر اۆرتە سیده سوال-جواب بۆلیب اۆتەدی. شونده موی سفید علامە بالەدن اؤقیگن کتابلرینی سؤرهیدی. نوایی «مُلک» کچه تعلیم آلگنی نی آیتەدی. یاشلیگیده «منطق الطیر» نی یاد بیلگنی برچه گە معلوم. طبیعی که تاریخی کتابلرده گی بونده ی معلوماتلر تاریخی شخصلر معنوی دنیا سینی کۆرسە تەدی؛ اولر قیافە سی گە مهابت بغیشلەیدی. «بابرنامە» دە اؤز دوری نینگ مشهور اکابرلرگە بها بېریلر اېکن، اولر یازگن یا که اؤقیگن کتابلرینی اېسگە آلەدی. علیشېر نوایی گە اجره تیلگن بیتلرده «خمسه»،

«لسان الطیر»، «غرایب الصغیر»، «نوادرالشباب»، «بدایع الوسط»، «فوائد الکبر»، «میزان الاوزان» کبی برجہ اثرلرینی سنب اؤتیلہدی. بابر «بابرنامہ» دە علیشہر نوایی دن باشقہ بیرار شخص تعریفیدہ بوندہی «کۆپ و خۆب»- کینگ کۆلملی تۆختلگن اېمس.

آنہسی عمرشیخ میرزانی تعریفلر اېکن یازہدی: «روان سوادى بار اېدى. «خمسْتين» و مثنوى کتابلرنی و تاریخلرنی اؤقیر اېدى. اکثر «شاهنامہ» اؤقیر اېدى. طبع نظمى بار اېدى، ولى شعرغه پروا قيلمس اېردى» (۱۰-بیت). زمانداش لريدن بعضى لريگه «هميشه مصحف کتابات قيلور اېدى» دېب هم تعريف بېرہدی. عموماً آگندہ ضرورت يوزہسیدن قيسى بير مشهور علما ياکہ تاريخى جاي تعريفى جريانيدہ اېندى «صحيح بخارى»، «هدايہ»، «تېمورنامہ»، «فتح نامہ»، «ظفرنامہ»، «اسکندرنامہ»، «شاهنامہ» کبی معتبر کتابلر اېسگہ آينہدی. بونینگ نتيجهسیدہ اؤشہ انسان يا کہ مکان نینگ تعريف-توصيفى تېرنلہشيب، اولرگہ تېگيشلى تصور آيدین لشدی. مېمور (خاطره)^{۳۸} ائردہ تاريخى معلومات صفتیدہ بوندہی عنصر-لرینگ موجود بۆلیشى طبعی. بیراق، دنيا ادبیاتیدہ گى بدیعی اثرلر ترکیبیدہ اېسلنہدیگن مشهور کتابلر معین بدیع فونکسیہ (وظیفه)^{۳۹} نى بجرہدی. آتہبېک نینگ «بابرنامہ» اؤقیشى بېجیز اېمس. عبدالله قادري نینگ باشقہ قهرمان لرینی هم معلوم و مشهور کتابلردن نصیبہدار قیلہدی. دېبلیک يوسفبېک حاجی گہ قرآن کریم و «دلایل الخیرات» نى،

^{۳۸} Memuar

^{۳۹} Funksiya

عاشق لرگه فضولي نینگ «دېوانى» نى اؤقیتهدى. رعناسى اېسه، نوايى، فضولى، اؤز لرگه زمانداش شاعرلردن اميرى بيلن فضلى نمىگانى نى اؤقىگن. قادري نینگ ايککينچى رومانى «چيان نینگ نمايشى» فصليده مجلسده گى حجره لردن بيرى تصويرى كېلهدى. حجره تاقچه سىگه «شرح ملا جامى»، «عقايد مع الحواشى»، «حکمت العين»، «الواقعه»، «سير شريف» كى معتبر كتاب لر تخلص قۇيىلهدى. كلانشاه ميرزا، شهادت مفتى، عبدالرحمن داملا شو كتاب لرنى اؤقىگن مى. اؤقىگن اېمس مى؟ اديب اولر نینگ قول لرگه بو كتاب لرنى توتقزمه يدى. تاقچه گه تخلص قۇيىلهدى. اؤقيلمه گن كتاب اچيلمه گن طلسم. اؤقىگن لر بيلن اؤقيلمه گن لر هيچ قچان بير-بيرلىرى بيلن تېنگ كېلمه يدى. اؤقىگن لر عالم، علما بۇلهدى، اؤقيلمه گن لر كۇنگىل گه آره له يدى، غيب و غربت لر بيلن مشغول بۇلىشهدى.

سرلوحه. اديب رومانى اوچون نام تنله شى خصوصيده هم بير فكر بار. متخصص لر آره سیده «اؤتگن كون لر» نى عبدالله قادري، تاتار ادیبى عالم جان ابراهيموف نینگ «بیز نینگ كون لر» رومانى نامى گه اويقش قۇيگن، دېگن گپ بار. حال بوكى متن ده انيق بيتىلگن بير جفت سؤز، «بابرنامه» مطالعه سى طفیلی اديب شعورى گه مهرله نيب قالمه گن ميكن، دېگن فكر كېلهدى. سرسان-سرگردان كېزگن ۱۵۰۲-۱۵۰۳- يىللر واقعه لرى آخريده بابر شونده ي يازهدى: «اؤشه زمان آتله نيب، انديجان طرفيغه يورور بېردوك. ايکكى كون بۇلوب اېردى كيم، هيچ طعام يېمه يدور اېديم. نماز پيشين بۇلوب اېدى كيم، بير قۇى نى تاپيب كېليب، بير بېرده توشوب، اؤلتوروب، كباب قىلدىلر. اؤشل كباب دين تويغونچه يېديم. اندين سؤنگره آتله نيب، بېش كونلوك يۇلنى ايکكى كېچه و كوندوز ايلغار قىليب

کبلیب، اندیجان غہ کیریب، اولوغ خان دادم و کیچیک خان دادمنی کؤرونوش قیلدیم و اؤتکن کون لرنی تمام بیان قیلدیم» (۸-۱۰ ببت). رومان موضوعی نی «یقین اؤتکن کون لر» دن تنله گن عبدالله قادری هم تورکستان اؤتمیشینی، قوطیدار ایشیگیدن قوویلگن آتہ بیکنی خیالن اؤتکن کون لری گہ قہترہ دی؛ سؤنگرہ ادیب اؤز قهرمانی گہ اونینگ «اؤتکن کون لرنی زهر بیلن بولغب کبلگن» مدھش دشمن لرنی تنیتہ دی و منظرہ نی تنیقلاشتیریپ واقعی لیکنی امکانی باریچہ بہ تمان راست لیک رتبہ سیدہ بیان قیلہ دی.

توگنچی

هر ایککی ادیب اثریدہ بوندن باشقہ هم قیاسلش گہ مناسب اؤزین لر کؤچیلک نی تشکیل اہتہ دی. دپیلیک، «بابرنامہ» متنی دہ بعضن بیرار واقعیلیک یانیدہ آیت و حدیث لردن پرچہ لر کبلہ دی. عبدالله قادری ممتاز ایپیک عنعنہ گہ ماس روشدہ اؤز اثرلری نینگ ایریم صحیفہ لریدہ زمانہ هضمی کؤترگونچہ «هر بیر نرسہ اؤز اصلی گہ قیتہ دی»، «الله صبر قیلگووچیلر بیلن بیرگہ دیر»، «اگر بیر قوم نینگ ایشی ناعقل ناھل آدم غہ تاپشیریلغن بؤلسہ، بس، اؤشل قوم نینگ قیامت نی یقین بیل»، «هر ایش نینگ اؤرتہ چہ سی یخشی»، «قناعتلی عزیز، طمعلی کیشی خوار دیر» کبی ایریم آیت و حدیث لرنی قؤللہ یدی.

یا کہ: «بابرنامہ» دہ شاعر کؤنگلی بابر شجاع تلی فاتح قیافہ سی گہ اپوریلگندہ «کلہ منار» لر تیکلش نی بویورہ دی. «اؤتکن کون لر» دہ هم «انسان

باشیدن تورغوزیلگن» ایریم تپه‌لیک لر کؤزگه تشلنه‌دی. بو کبی موضوع لر قیاسی اوچون ینه نیچه صحیفه‌لرنی قاره‌لش ممکن...

خلص، عبدالله قادری روحیتی، ادبی-ایستتیک کانسپسیه (مجموعه‌سی)^{۴۰}، آدم و عالم خصوصیده‌گی قره‌ش لری ظهیرالدین محمد بابر روحی‌گه یقین توره‌دی. هر ایکیکی ادیب فطرتیده‌گی مردلیک، جسارت، تۇغریلیک، حق‌گوی‌لیک، مهارت و استعداد کبی فضیلت لر اؤز ارا اویغون کپله‌دی. تاریخ‌نینگ جوده آلیس قعری و یقین اؤتمیشده‌گی دلی، مسلکی، تیلی، یوره‌گی بیر بؤلگن ادبی سیمالر معنویت میدانیدن یانمه-یان توریشده‌دی. دنیا و بارلیققه‌دیر قره‌ش لری یقین ایجادکارلر آره‌سیده‌گی مصافه قنچه‌لیک اوزاق بؤلمه‌سین، سؤز صنعتی‌نینگ پوئیتیک خصوصیتی و استعاره‌یی طبعی‌گه کؤره اولر ادبی تیلی ده بی‌ملال گورونگلشه‌آله‌دی. زیرا، اولر نینگ غایبانه ادبی صحبت لری، معنوی رابطه و روحی باغیچ لری جوده طبعی توپوله‌دی.

^{۴۰} konsepsiya

اېسلىتمە: ادبىياتشەناس بەھادر كرىم نىنىڭ اوشبو رسالەسىدە عبداللة قادىرى نىنىڭ مشهور "اۆتگن كونلر" رومانى نىنىڭ اىلدىزى، خصوصن ظهیرالدین محمد بابرنىڭ "بابرنامە" اثرى بىلن باغلىق نایاب ادبى قىررەلرى يارىتىلگن. رسالەدەگى قىياسى تلقلین لر كېنگ اۆقووچیلر اهللى گە معقول كېلىشەن امیدوارمىز.

ماستر سهراب توران

منتدارچیلیک

قۇلىنگىزده گى اوشبو كىتاب، چاپدن چىقىشى اوچون ماليوي ياردم كۇرستگن تىلسپور و همىتلى دۇستىمىز ماستر سهراب توران گه اؤز صمىمي منتدارچىلىگىمىزنى بىلدىره مىز.

همده، مادي امكانىتگه اېگه بۇلگن تاجرلىرىمىز و تىلداشلىرىمىز هم توران جنابلىرى كى، قلمكش و يازووچى لرىمىزنى داىمي قۇلب تورىشلىرىنى آرزوسىده مىز.

حرمت بىلن

پوهنمل احسان الله قووانچ

KITOB BELGILARI:

Kitob nomi: Ikki Daho - Ikki Bebaho

Muallif: Bahodir Karim

Nashrga tayyorlavchi: Ehsonulloh Quvonch

Sahifalarni tartibga soluvchi: Mahbubulloh Turon

Muqova chizuvchi: Musaviy

Bosmaxona: Qadimgi Xuroson nashriyoti, Kobul

Nashr yili: 2024

Son: 1000 jild

Ikki Daho - Ikki Bebaho

Muallif:

Bahodir Karim

Nashrga Tayyorlovchi:

Ehsonulloh Quvonch

